

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

MARTINA POVALEJ

nasilne ženske, nasilni moški

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2006

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

MARTINA POVALEJ

Mentorica: doc.dr. Zdenka Šadl

NASILNE ŽENSKE, NASILNI MOŠKI

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2006

Zahvaljujem se svoji mentorici, doc. dr. Zdenki Šadl, za njeno pomoč in vse nasvete pri izdelavi diplomskega dela ter za pregled besedila. Hvala tudi za vse vzpodbudne besede in nasvete izven okvira diplomskega dela.

Zahvaljujem se tudi vsem, ki so mi kadarkoli v življenju stali ob strani in mi na kakršenkoli način pomagali pri izdelavi moje diplomske naloge.

Hvala...Predrag, Mija, Rok, Mia, Mišo, Rudi, Alessandro,...

In nenazadnje se zahvaljujem še svojim staršem, svojim bližnjim...

...stari mami in staremu očetu (ki ga na žalost ni več med nami)

...sestri Moniki

...Samiru

...ter na koncu svoji mami in očetu

Hvala vsem, ki ste me vzpodbujali, mi pomagali in verjeli vame!

KAZALO

UVOD.....	1
1. AGRESIJA IN NASILJE.....	3
1.1. SOCIALNOPSIHOLOŠKE OPREDELITVE AGRESIJE.....	3
1.1.1. OPREDELITEV NASILJA IN OBLIKE NASILJA.....	5
1.2. BIOLOŠKE OSNOVE AGRESIVNOSTI.....	6
1.2.1. KRITIKA BIOLOŠKIH TEORIJ.....	8
1.3. SOCIALNA TEORIJA AGRESIVNOSTI.....	9
1.4. PRIPISOVANJE TER RAZBREMENJEVANJE ODGOVORNOSTI ZA AGRESIJO.....	10
2. TEORIJE KRIMINALITETE, DEVIANTNOSTI IN NASILJA.....	13
2.1. FIZIOLOŠKE TEORIJE DEVIANTNOSTI.....	14
2.2. PSIHOLOŠKE TEORIJE DEVIANTNOSTI.....	17
2.3. SOCIOLOŠKE TEORIJE DEVIANTNOSTI.....	19
2.3.1. DEZORGANIZACIJSKA TEORIJA.....	19
2.3.2. TEORIJA DIFERENCIALNIH ASOCIACIJ.....	20
2.3.3. TEORIJA ETIKETIRANJA.....	20
3. NASILNI MOŠKI.....	22
3.1. KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED NASILJA NAD ŽENSKAMI.....	22
3.2. ŽENSKO GIBANJE.....	23
3.3. RAZLAGE POVEZANE Z NASILJEM NAD ŽENSKAMI.....	25
3.4.1. TRADICIONALISTIČNA RAZLAGA.....	25
3.4.2. LIBERALNA/PSIHIATRIČNA RAZLAGA.....	25
3.4.3. FEMINISTIČNA RAZLAGA.....	26
3.4.4. TEORIJA RADIKALNIH FEMINISTK.....	26
3.4. TEORIJA PATRIARHATA.....	27
3.4.1. PATRIARHAT.....	27
3.4.2. STRUKTURE PATRIARHATA.....	28
3.4.3. OCENA WALBYJEVE.....	30
3.5. NASILJE KOT DRUŽBENI FENOMEN.....	31

4. NASILNE ŽENSKE.....	35
4.1. NEKAJ POSEBNOSTI ŽENSKE ODKLONSKOSTI.....	35
4.2. KRIMINALNOST IN DEVIANTNOST ŽENSK KOT DRUŽBENO VPRAŠANJE.....	37
4.3. DEKLETA IN NASILJE.....	38
4.4. ŽENSKE KOT STORILKE KAZNIVIH DEJANJ IN ODKLONSKA RAVNANJA, KI JIH IZVRŠUJEJO ZNOTRAJ DRUŽINE.....	39
5. SODOBNI TEORETIČNI POGLEDI NA KRIMINALITETO IN NASILJE ŽENSK.....	42
5.1. TEORIJA MASKULINIZACIJE.....	42
5.2. TEORIJA PRILOŽNOSTI/MOŽNOSTI.....	43
5.3. TEORIJA EKONOMSKE MARGINALNOSTI.....	44
5.4. TEORIJA KAVALIRSTVA.....	44
6. TEORIJA DRUŽBENE KONTROLE.....	45
7. DRUŽBENI RAZRED IN ODKLONSKO VEDENJE.....	47
7.1. FEMINISTIČNI POGLED NA DRUŽBENI RAZRED IN ŽENSKE.....	48
7.2. TEORIJA NADZORA.....	49
7.2.1. ZAVRNITEV RAZREDNEGA DOGOVORA.....	50
7.2.2. ZAVRNITEV DOGOVORA MED SPOLOMA.....	51
8. NACIONALNA PRIPADNOST, KULTURA IN NASILJE.....	52
8.1. SLOVENIJA IN NASILJE.....	54
9. ZAKLJUČEK.....	58
LITERATURA.....	62

UVOD

Nasilje s svojimi različnimi oblikami in pomeni zadnji dve desetletji močno zaposluje različne strokovnjake in raziskovalce. Obstaja toliko vrst nasilja (od družinskega, vojnega, medijskega nasilja, itd.), da moramo biti zelo natančni, ko želimo umestiti pojem in pojav nasilja. Žal živimo v družbi, kjer je toleranca do nasilja še vedno zelo velika. Janez Pečar pravi, da je nasilnost vpeta celo v sistem vzgoje in je bolj ali manj legitimna ter kot taka splošno sprejeta (Pečar, 1981).

V svoji diplomski nalogi sem se osredinila, kot že sam naslov pove, na nasilne moške in nasilne ženske. Ta tema je zelo kompleksna, tako da sem se morala omejiti ter izbrati najbolj relevantno literaturo in podatke za temo mojega diplomskega dela. Tako sem v uvodu najprej opredelila agresijo in nasilje, opisala pa sem tudi različne oblike nasilja (fizično, spolno in psihično nasilje), ki se med sabo pogosto prepletajo. V okviru bioloških teorij agresivnosti sem opisala pristop oz. pogled Sigmunda Freuda in Konrada Lorenza, v nadaljevanju pa sem opisala tudi kritiko biološkega pristopa. Nadalje sem se osredinila na socialno teorijo agresivnosti, ki jo je razvil Albert Bandura.

V nadaljevanju sem opisala teorije, ki se nanašajo na razlago odklonskega vedenja. Odklonsko vedenje pomeni oddaljevanje od sprejete poti oz. drugače rečeno, odklonskost sestoji iz takšnih dejanj, ki ne sledijo normam in pričakovanjem določene družbe. Teorije odklonskega vedenja se med drugim nanašajo na razlago kriminalitete, v njenem okviru pa tudi na razlago nasilja. Teorije odklonskosti sem razdelila na biološke, psihološke in sociološke. V največji meri sem se posvetila sociološkemu pristopu oz. teorijam, saj te teorije za razliko od fizioloških in psiholoških teorij, obravnavajo spol in spolne vloge kot pomembno variabla za pojasnjevanje odklonskega vedenja. V okviru socioloških teorij sem posebej opisala dezorganizacijsko teorijo, teorijo diferencialnih asociacij in teorijo etiketiranja.

O nasilnih moških je bilo napisanega in povedanega že zelo veliko. V tem poglavju sem zato najprej opisala položaj žensk skozi zgodovino, posebej sem poudarila pomen razvoja ženskega gibanja. Osredinila sem se tudi na razlage povezane z nasiljem nad ženskami. V tem okviru sem opisala tradicionalistično, liberalno in feministično razlago. V nadaljevanju sem

posebej opisala teorijo patriarhata, ki jo je razvila Sylvia Walby. Walbyeva je namreč želela izboljšati prej omenjene razlage, je pa v središče feminističnega razumevanja družbe postavila koncept patriarhata. V zaključku tega poglavja sem se osredinila na opis nasilja kot družbenega fenomena, posebej pa sem izpostavila še koncept družbene moči.

V nadaljevanju sem posebno pozornost posvetila nasilnim ženskam. Raziskave o deviantnem oz. odklonskem vedenju žensk se v glavnem osredinjajo na vprašanje, zakaj je v kriminalna dejanja vpletenih manj deklet/žensk v primerjavi z moškimi, manj pa se ukvarjajo z motivi, ki privedejo do agresivnosti žensk. V tem poglavju sem zato najprej opisala nekaj posebnosti ženske odklonskosti, nato pa sem se osredinila na deviantnost žensk v smislu družbenega vprašanja. Žensko agresivnost in nasilno vedenje je namreč potrebno pojasnjevati večvzročnostno, torej ne samo biopsihološko, ampak tudi družbenogospodarsko. V zaključku tega poglavja sem omenila odklonska ravnanja, ki jih izvršujejo dekleta, nato pa sem opisala nekatera odklonska ravnanja, ki jih ženske izvršujejo znotraj družine (detomor, nasilje nad otroki, nasilje nad partnerjem).

Poseben poudarek sem v diplomskem delu namenila tudi sodobnemu teoretičnemu pogledu na odklonsko vedenje žensk. Opisala sem teorijo maskulinizacije, teorijo priložnosti oz. možnosti, teorijo ekonomske marginalnosti in teorijo kavalirstva. Posebej pa sem opisala teorijo družbene kontrole, ki govori o dvojnem nadzoru žensk – ženske naj bi bile določene s spolom in pa z razredno pripadnostjo. V povezavi s teorijo družbene kontrole sem se v nadaljevanju osredinila na obravnavo družbenega razreda in odklonskega vedenja. Opisala sem pogled radikalnih feministk, saj poskuša njihov pristop povezati prepad med teorijami, ki vidijo spol kot nepomemben v primerjavi z družbenim razredom ter tistimi teorijami, ki zanemarjajo družbeni razred in poudarjajo razliko med položajem moških in žensk v družbi. Tako sem v tem okviru opisala teorijo nadzora, ki jo je razvila Pat Carlen, govori pa ta teorija tako o »razrednem dogovoru« kot tudi o »dogovoru med spoloma«.

V zadnjem delu diplomskega dela sem opisala povezavo med nacionalno pripadnostjo, kulturo in nasiljem. Nasilje je namreč problem, ki presega vse kulturne, verske, ekonomske meje. V okviru tega poglavja sem prikazala, kako lahko država s svojo politiko vpliva na pojav in vrste nasilja oz. kako lahko vsaka kultura s spodbujanjem razvoja različnih vrednot in norm vpliva na razvoj agresivnega vedenja in pa seveda tudi obratno – vpliva lahko tudi na zmanjšanje agresivnega oz. nasilnega vedenja.

1. AGRESIJA IN NASILJE

Čeprav se zdi, da se s kulturnim razvojem zvišujejo tudi standardi skupnega življenja (varnost, sožitje) ter zmanjšujejo družbeni in medosebni konflikti, ki bi lahko privedli do nasilja, pa podatki govorijo, da se stopnja nasilja v razvitih družbah ne zmanjšuje, pač pa se spreminjajo pojavne oblike nasilja. Pretežno fizično nasilje zamenjujejo druge, subtilnejše oblike nasilja med ljudmi. Vendar je fizičnega nasilja še vedno precej tudi v najrazvitejših družbah. Še več pa ga je v družbah, ki jih bremenijo revščina, socialne, politične idr. krize. Moramo pa poudariti, da nasilje in agresija nista le individualna pojava, temveč zadevata družbene skupine, narode, države.

V nadaljevanju se bom osredinila na socialnopsihološke opredelitve agresije in nasilja, opisala pa bom tudi različne oblike nasilja. Prikazala bom tudi biološke osnove agresivnosti ter kritiko bioloških teorij. Med drugim bom predstavila tudi socialno teorijo agresivnosti, ki jo je razvil Albert Bandura. V zaključku se bom osredinila na to, kdaj neko dejanje ocenimo za agresivno oz. na pojav pripisovanja ter razbremenjevanja odgovornosti za agresivno vedenje.

1.1. SOCIALNOPSIHOLOŠKE OPREDELITVE AGRESIJE

Večina socialnih psihologov definira agresijo kot obnašanje, s katerim se namerava koga fizično ali duševno prizadeti (oškodovati) (Berkowitz, 1993). Ko govorimo o agresiji, seveda ne mislimo samo na fizično nasilje. Ljudje so lahko namreč agresivni, ne da bi bili fizično nasilni. Tako lahko npr. zmerjanje bolj prizadene kot zaušnica. Porušena samopodoba se v primeru ne-fizičnega nasilja pogosto teže vzpostavi kot pa se pozdravi fizična poškodba, čeprav seveda tudi fizično nasilje ruši človekovo dostojanstvo.

Nasilje je zgolj zunanji izraz agresivnosti. Agresivnost pa vključuje tudi namere, prepričanja in čustvene vzgibe nosilcev nasilja. Poleg tega nasilje včasih nima jasno določenih »akterjev« in je anonimno (govorimo npr. o nasilju medijev, javnega mnenja itn.), medtem ko ima agresivnost vselej svoje individualne akterje, ki so zanjo tudi odgovorni.

Večina agresivnih dejanj se zgodi pod vplivom močnih emocij ali afektov (strah, sovraštvo, razočaranje, ljubosumje itd.), vendar pa emocije niso nujna sestavina agresivnega obnašanja. Namreč, ljudje, ki so pod še tako močnim pritiskom negativnih afektov, lahko odreagirajo

popolnoma neagresivno. Med močnimi čustvi in agresivnim obnašanjem tako ni dovolj tesne zveze, da bi lahko tem čustvom dali mesto v osnovni definiciji agresije (Gergen, Gergen, 1986).

Iz definicije agresije smo izpustili tudi »opazovalca/-ko«, ki definira neko obnašanje kot agresivno, pri čemer je bistvena njegova/njena ugotovitev ali mnenje, da je neka oseba s svojim ravnanjem namenoma želela prizadejati škodo ali bolečino drugi osebi. V resnici je za vsako agresijo potrebna tudi družbena definicija, ki določeno ravnanje ocenjuje za agresijo in se pri tem naslanja na veljavne družbene norme.

Za opredelitev nekega obnašanja kot agresije je pomembna tudi vrednotna komponenta te opredelitve. Agresija je v vseh kulturah v splošnem negativna oblika obnašanja, asocialno obnašanje, ki ga družbe nadzorujejo in ga poskušajo po možnosti zožiti na minimum. S tem pa ni rečeno, da vse družbene skupine in vsi posamezniki v enako intenzivno kritizirajo vsako agresivno obnašanje. Samoobramba npr. je sicer formalno vzeto agresija, vendar pa je že reakcija na predhodno agresijo. Zato praviloma ni označena kot agresivno dejanje, pač pa se sproži obžalovanje, razen če oseba, ki se brani, ne preseže ravni samoobrambe in stori hujše zlo, kot je bilo namenjeno njej. Tudi nasilen odpor ogroženih družbenih skupin je oblika izsiljene agresije, ki je obramba zoper drugo agresijo. Toda v primerih »pravičnih obramb« je agresivnost razumljena kot »nujno zlo«. V zgodovini sicer poznamo primere družbenega opravičevanja agresije kot »sredstva, ki opravičuje cilj«. Vendar agresija na splošno velja za negativno obnašanje, ki je zato podvrženo močnemu družbenemu nadzoru.

V psihologiji obstajajo različne klasifikacije agresije. Ločimo:

- instrumentalno agresijo, ki nastopa tedaj, kadar je agresivno dejanje le sredstvo za doseg določenega cilja. V tej obliki agresije ni nobenega čustvenega odnosa med storilcem in žrtvijo. Žrtev je pač ovira, ki jo mora storilec premagati, da pride do cilja (npr. denarja, socialnega statusa, oblasti, teritorija itd.);
- afektivno agresijo, kjer pride do izražanja sovraštva med akterjem in žrtvijo agresije. Tu je agresija usmerjena neposredno proti žrtvi, cilj agresije pa je žrtev prizadeti, se ji maščevati.

Razlikujemo tudi med:

- aktivno agresijo, kjer storimo nasilno dejanje s posebnimi agresivnimi dejanji (udarci, ostro kritiko),

- pasivno agresijo, kjer akter povzroči škodo s svojo pasivnostjo, npr. noče pomagati nekemu v nesreči (v Ule, 2000: 257).

1.1.1. OPREDELITEV NASILJA IN OBLIKE NASILJA

Kot je bilo omenjeno že prej, je nasilje zgolj zunanji izraz agresivnosti. Ženske ali moški lahko v nasilnih odnosih doživljajo različne oblike nasilja, ki se med seboj pogosto prepletajo.

Fizično nasilje je najbolj očitna oblika nasilja, vključuje pretepanje s pestmi ali z različnimi predmeti, brcanje, klofutanje, lasanje, ugašanje cigaret na telesu žrtve, poškodovanje z nožem ali drugimi rezili itd. Žrtve utrpijo različne posledice fizičnega nasilja; od lažjih telesnih poškodb (modrice, podplutbe) do težjih telesnih poškodb (zlomi, pretres možganov, notranje krvavitve), v skrajnem primeru pa tudi smrt. Za fizično nasilje je značilno, da se postopoma stopnjuje in se pojavlja v vse hujših oblikah.

Spolno nasilje vključuje siljenje v spolne odnose, posilstvo, verbalno nadlegovanje, otipavanje, siljenje s pornografijo ipd. Zmotno prepričanje, na katerega pogosto naletimo je, da moški pri tem zadovoljuje svoje spolne potrebe, vendar ne gre za spolnost, temveč za nasilje, ki prevzame formo seksualnosti.

Spolno nasilje je oblika nasilja, o kateri ženske najteže spregovorijo. V družbi živi mit o posilstvu, da neznan moški napade mlado in privlačno žensko na javnem, a odmaknjenem prostoru. Vendar ženske največ spolnega nasilja doživijo v intimnih odnosih, s strani moških, ki jih poznajo in jim zaupajo. Ženske težko definirajo posilstvo v partnerski zvezi, saj družbene predstave o posilstvu ne vključujejo partnerjev kot možnih storilcev. Ženske pogosto mislijo, da je njihova dolžnost imeti spolne odnose s partnerjem, tudi kadar si tega ne želijo, moški pa o sebi tudi ne mislijo, da so spolno nasilni, kadar partnerko prisilijo v spolnost, temveč da so si vzeli, kar jim pripada.

Psihično nasilje je najbolj razširjena oblika nasilja, ki jo v odnosu pogosto uporabljata oba partnerja. To obliko nasilja je vsaj na začetku težko definirati kot nasilje, saj je večinoma zelo prikrito in je težko določiti njegove meje. Vključuje zmerjanje, žaljivke, kričanje, izsiljevanje z molkom, omejevanje svobode, zalezovanje, obtoževanje nezvestobe itd. Ženska, ki doživlja

psihično nasilje, je pogosto izpostavljena tudi grožnjam s fizičnim nasiljem. Tudi če je partner nikoli ne udari, ta grožnja visi v zraku, ženska jo občuti in se je zaveda ter se obnaša tako, da bi se temu izognila. Psihično nasilje je vedno prisotno ob fizičnem in spolnem nasilju. O psihičnem nasilju govorimo tudi, ko partner ženski uničuje njeno lastnino ali trpinči domače živali. Partner, ki je psihično nasilen, partnerko pogosto žali, da je neumna, da ničesar ne naredi dovolj dobro, dejstva pogosto prikroji tako, da mu ustrezajo. Očita ji, da je preobčutljiva in da pretirava, če mu nakaže, da ji njegovo vedenje ni všeč. Določa pravila njunega odnosa, želi jo nadvladati.

Obliki nasilja sta tudi **vsiljena izolacija** in **ekonomsko nasilje oz. izkoriščanje**. O prvi govorimo, ko partner žensko zaklepa v stanovanje, ji omejuje ali celo prepoveduje stike s prijatelji, sorodniki, znanci. Včasih, ko sta v družbi »dela scene« in posledica tega je, da se ju ljudje začnejo izogibati, ne prihajajo več na obiske, njena socialna mreža se krči. Partner vrši nad žensko stalen nadzor, hoče vedeti za vsak njen korak. O ekonomskem nasilju oz. izkoriščanju govorimo, ko partner ženski jemlje denar, ji prepoveduje, da bi hodila v službo, ji ne dovoli soodločati o skupnem premoženju niti o lastnih dohodkih, sam ne prispeva v skupno gospodinjstvo itd.

1.2. BIOLOŠKE OSNOVE AGRESIVNOSTI

V psihološki literaturi sta se do sedaj utrdili dve glavni teoretski razlagi agresije:

- biološke teorije iščejo razlago agresivnega obnašanja v bioloških osnovah,
- družbenokonstruktivistične teorije pa iščejo družbene izvore agresivnega obnašanja.

Poglejmo si najprej biološke teorije razlage agresije. Že William McDougall je v knjigi »*Uvod v socialno psihologijo*« (1908) razvil domnevo, da celotno človekovo socialno obnašanje vodijo vrojeni »instinkti« (goni). McDougall je določil 18 različnih instinktov, ki naj bi vodili socialno in asocialno obnašanje. Vendar takšna razlaga ne prispeva veliko k pojasnitvi agresije, saj jo le prelaga na pojasnitev izvora nekega instinkta. Bolj kot McDougallova teorija instinktov sta na biološke teorije agresivnosti vplivali dve drugi teoriji: Freudova psihoanaliza in Lorenzova etološka teorija agresivnosti kot naravnega obnašanja.

S. Freud je razvil pravzaprav dve teoriji agresivnosti. V prvem obdobju razvoja psihoanalize (pred letom 1920) je pojasnjeval agresijo kot služabnico principa zadovoljstva, torej kot

dejavnik v službi Erosa. Agresijo je tedaj razlagal kot reakcijo posameznika na frustracijo zaradi preprečevanja zadovoljitve njegovih želja. Po letu 1920, po izkustvu množičnega pobijanja v prvi svetovni vojni, pa je formuliral teorijo o dveh osnovnih »gonih«, o Erosu in Tanatosu (Freud, 1921). Gon po smrti je usmerjen k destrukciji, dezintegraciji organskega življenja, k doseganju stanja anorganske materije. Danes bi mu morda lahko dejali kar »entropični« princip. Destruktivna energija, ki je vezana na gon po smrti, se mora iz posameznika nenehno usmerjati navzven, sicer bi lahko povzročila njegovo uničenje. Tako kot potrebuje seksualna energija zadovoljitev, da bi se zmanjšala napetost v organizmu, mora tudi agresivna energija najti neko zadovoljitev, da se zmanjša napetost v organizmu. Freud je uporabil tudi staro teorijo katarzične redukcije napetosti. Po tej predpostavki se sovražne in agresivne težnje lahko izrazijo na neagresiven način, npr. v »strupenem« humorju, v fantaziji. S tem se zmanjša pritisk agresivne energije. Po začasni zadovoljitvi erotskega ali agresivnega gona sledi faza mirovanja, ko se organizem »napaja« z energijo, kar sčasoma zopet vodi k sprožanju erotskih in agresivnih teženj (Freud, 1921).

Podobno mnenje o neizogibnosti in o vrojenosti agresivnega obnašanja zastopa tudi biolog in etolog Konrad Lorenz. Lorenz (1963) je raziskoval agresivnost kot splošno značilnost živalskega obnašanja. Agresivno obnašanje je po njegovi teoriji rezultat naravne evolucije vrst in je sredstvo za povečanje možnosti neke vrste ali posameznega organizma za preživetje. Lorenza je zanimala predvsem agresija znotraj posamezne živalske vrste. Agresija pripomore, da posamezni individui iste vrste niso prepogosto naseljeni v istem okolju, da imajo zato večje izvore hrane in več možnosti za preživetje svojega potomstva. Spopadi med pripadniki iste vrste služijo pozitivni selekciji najmočnejših in najbolj zdravih vodij neke črede. S pomočjo agresije med člani iste vrste se vzpostavlja naravna hierarhija, ki postavlja najboljše individue na najvišje mesto. Lorenz sklepa naprej, da je v vsakem individuu potencial agresivno-specifične energije, ki se sproža spontano. Verjetnost in intenzivnost agresivnega obnašanja sta odvisni od aktualne moči tega potenciala. Agresivna energija se ne aktualizira z genetsko utrjenimi vzorci reagiranja na specifične dražljaje (npr. na konkurenta na našem teritoriju itn.). Ti vzorci reagiranja poznajo strogo omejeno agresijo, ki le redko vodi k smrti nasprotnika. Temu pravi Lorenz vrojena inhibicija agresije, ki ščiti vrsto pred propadom zaradi agresije med člani vrste. Po Lorenzu so ljudje »pozabili« razviti učinkovita sredstva za kontrolo agresije. Namesto tega so razvili zelo sofisticirane tehnike napada in rušenja. Pri ljudeh se instinkt za nadzor znotraj rodovne agresije ni razvil enako kot inteligenca in znanje.

Tako smo ljudje v žalostnem položaju, ko imamo na voljo sredstva, da uničimo lastno vrsto, a malo zavornih dejavnikov proti tej možnosti.

Lorenz razlaga agresivnost s »hidravličnim« modelom energije. Tako kot stalen dovod pare v parni stroj terja stalno odvajanje presežne pare, sicer pride do eksplozije, potrebujejo tudi organizmi (in ljudje z njimi) stalno kontrolirano »odvajanje« agresije, sicer se nakopiči agresivni potencial in pride do »eksplozije agresije«. Lorenz je predlagal, da naj bi ljudje gojili borilne športe kot kulturno kanaliziranje agresivne energije. To priporočilo ne vzdrži kritike, saj raziskave kažejo, da se agresivnost pri tekmovalcih borilnih športov ne zmanjša, temveč je celo večja kot pri ostali populaciji. Iz zgodovine pa je znano, da so bili borilni športi doma ravno v najbolj vojaško usmerjenih kulturah. Tudi močno agresivno vedenje športnih navijačev ne kaže, da bi spremljanje kompetitivnih iger kaj zmanjšalo agresivni potencial ljudi, prej nasprotno, poveča ga (Gergen, Gergen, 1986).

1.2.1. KRITIKA BIOLOŠKIH TEORIJ

Danes teoretiki na splošno zavračajo tako domnevo o univerzalnosti in vrojenosti agresivnega obnašanja v človeku kot tudi model »parnega stroja«. Transkulturne raziskave kažejo, da agresivnost nikakor ni enako prisotna pri vseh ljudeh in v vseh kulturah. Obseg agresivnosti ne podlega nobenim ustaljenim ritmom, temveč je v celoti odvisen od zgodovinskih okoliščin. Tako lahko neka kultura, ki je bila prej pacifistična, preide v agresivno kulturo. Na primer plemena na Malaji, ki so bila dolga stoletja miroljubna, so v državljanski vojni okrog leta 1950 nenadoma prešla k najbolj brutalnemu obračunavanju z nasprotniki (Gergen, Gergen, 1986). Zavračanje teorij o vrojenosti agresije vodi tudi k zavračanju teze, da je izražanje agresije nujno potrebno za življenje. To tezo velikokrat zagovarjajo zagovorniki športov, ki vključujejo veliko agresivnosti, ter zagovorniki gledanja nasilnih filmov in oddaj na TV. Ti namreč menijo, da gledanje nasilja pomaga »kanalizirati« agresivne težnje, ki jih ima vsakdo, v nenevarno smer, npr. v podoživljanje nasilja na igrišču, ekranu itd.. Berkowitz opozarja, da je takšen pristop napačen, ker tudi kanaliziranje agresije pomaga ohranjati agresivne težnje in jih krepi, ne pa zmanjšuje (Berkowitz, 1993).

Zavračanje teorij o vrojeni agresivnosti pa ne pomeni zavračanje sleherne biološke podlage agresivnosti. Nekatere raziskave celo potrjujejo psihofizične dispozicije za nasilno vedenje.

Tako npr. pretirano pitje alkohola lahko vpliva na fiziologijo, da se povečajo posameznikove dispozicije za agresivno vedenje. Alkohol deluje na zmanjšanje sposobnosti posameznika/-ice za predelavo informacij. S tem pa se zmanjša tudi njegova/njena sposobnost za ustrezno odzivanje in osmišljanje neposredne informacije. To znižuje njegovo frustracijsko toleranco, kar poveča dispozicijo posameznika/-ice za agresivno vedenje (v Ule, 2000:260).

1.3. SOCIALNA TEORIJA AGRESIVNOSTI

Zakaj je torej agresivnost tako obstojna, čeprav ne temelji na bioloških osnovah? Mnogi psihologi verjamejo, da agresija obstaja, ker »se spleča«. Ljudje so za agresivno obnašanje pogosto nagrajani, oz. z agresijo pridejo do nagrade, koristi, ugodja. Na ta način se učijo biti agresivni. Prav na tem temeljijo socialne teorije agresivnosti.

Posamezniki izberejo takšno delovanje in obnašanje, ki jih pripelje do zaželenega cilja. Tako npr. otrok na vsak način želi priti do igrače, ki jo vidi pri drugem otroku. Če ne gre drugače, poskusi z agresijo, igračo mu skuša na silo odvzeti. Če to dejanje pripelje do uspeha, poskuša s podobno metodo zadovoljiti svojo željo še naslednjič. Če mu to ponovno in nato še večkrat uspe, potem se v njem vzbudi pogojni refleks agresivnega zadovoljevanja njegovih želja. Pri tem imajo glavno vlogo pozitivni utrjevalci učenja agresije. To so npr. privlačni predmeti, denar, sladkarije, pridobitev družbenega priznanja ali družbenega statusa, pa tudi konec neprijetnega in bolečega stanja (Mummendey v Ule, 2000: 260).

Da bi se lahko sprožil proces socialnega učenja agresije, mora posameznik/-ica najprej spoznati agresivno obnašanje, poleg tega pa mora tudi ugotoviti oz. uvideti, da lahko uporabi to obnašanje kot sredstvo za pridobitev zaželenih stvari. Eden od pomembnejših avtorjev socialne teorije agresije Albert Bandura (Bandura, 1973) je kot najpomembnejšo vrsto socialnega učenja agresije postuliral socialno modeliranje. Posamezniki/-ice opazujejo druge, zlasti odrasle osebe (t.i. »modele agresije«) pri agresivnem vedenju in si zapomnijo posledice takšnega obnašanja. Če posamezniki/-ice vidijo, da se agresivno vedenje spleča, da je takšno vedenje obravnavano kot zaželeno, pravilno in sprejemljivo, bodo tudi sami začeli oponašati »modele agresije«.

Domnevo o socialnem učenju agresije potrjujejo tudi poskusi, pri katerih je šlo za znižanje stopnje agresivnega obnašanja. Tako sta Brown in Elliot (1965) raziskovala vpliv nagrajevanja neagresivnih dejanj pri predšolskih otrocih. Pokazalo se je, da so vzgojitelji s takšnim ravnanjem dosegli znatno znižanje agresivnosti v skupini otrok, ki so bili pred tem močno agresivni (v Gergen, Gergen, 1986). Kazni delujejo na agresivno obnašanje nasprotno kot nagrade. Raziskave so pokazale, da stroge kazni naredijo otroke še bolj agresivne, kot so bili prej, nagrajevanje neagresivnih dejanj pa znatno zmanjša stopnjo agresivnosti.

Starši so za otroke pomemben model predvsem v predšolskem obdobju. S svojo strogostjo postanejo otrokom model za agresivno obnašanje, obenem pa jeza in srd zaradi kazni pri otrocih lahko kasneje izbruhne v nasilno obnašanje. Agresivnost se lahko vzpodbuja tudi s kulturnimi modeli, tako npr. moderni koncept moškosti daje prednost agresivnosti, koncept ženskosti pa miroljubnosti, neagresivnosti. Ni se torej čuditi, da so v zahodni kulturi moški agresivnejši od žensk. Dečki si prisvajajo agresivno obnašanje prek kulturno posredovanih vzorov moškega obnašanja v igrah, in jih nato prenašajo v svoje kasnejše življenje (v Ule, 2000: 260-261).

1.4. PRIPISOVANJE TER RAZBREMENJEVANJE ODGOVORNOSTI ZA AGRESIJO

Ocenjevanje nekega obnašanja kot agresivnega pomeni več kot le goli opis dejstev o vedenju neke osebe v odnosu do drugih oseb. Uporabljamo vrednotenja in ugotavljamo: to dejanje je slabo, neprimerno, krši norme, akter zasluži kazen itn. Takšne presoje imajo pomembne posledice. Če neko dejanje identificiramo kot agresijo, potem je (največkrat) podvrženo negativnim sankcijam. Če pa isto dejanje ocenimo za neagresivno, bo akter razbremenjen krivde. Takšne razlike v ocenah so potrdile tudi številne raziskave (Mummendey, 1990). Pri tem ugotavljajo, da so za identifikacijo nekega obnašanja (dejanja) kot agresivnega bistvena merila:

- škodljiv namen,
- dejanska škoda,
- kršenje veljavnih norm.

Seveda ta merila niso dana sama po sebi, temveč so socialni konstrukti, ki jih opazovalci in/ali udeleženci agresivnega prizora ali dejanja pripisujejo akterju(jem) agresivnih dejanj. Bistveni dejavnik, ki izzove oceno o agresivnosti obnašanja, je zaznana odgovornost nekoga za dogodke, ki vzbujajo odpor ter neskladnost med dejanskim in zaželenim obnašanjem. Tu posredujejo procesi socialnega pripisovanja, zlasti temeljna napaka pripisovanja, po kateri pripisujemo drugim večjo odgovornost za njihova dejanja kot pa npr. samemu sebi, in neupoštevanje razlik med perspektivo opazovalca dejanja in osebo, ki je vpletena v dogajanje. Akterji npr. ocenjujejo svoja dejanja veliko pozitivneje kot opazovalci ali tisti, ki so predmeti dejavnosti (Mummenday, 1996).

Agresija je torej evaluativni in ne zgolj opisni pojem. Vsebuje sodbo posameznika/-ice o namerah akterjev in o tem, ali je njihovo vedenje normativno ustrezno. Mummendayeva navaja raziskave in teorije, ki dokazujejo razliko med opisnim in evalvacijskim vidikom agresije. Opisni vidik agresije lahko nastopa celo povsem neodvisno od evalvacijskega; v tem primeru gre za uporabo prisile za doseg določenih ciljev. Šele posebna evalvacija tega dejanja kot izraza namere po škodovanju osebi, ki je bila tarča prisile, spremeni dejanje v agresijo (Mummenday, 1996). Tako evalvacija družbeno konstruira agresijo. Seveda to ne pomeni, da je pripisovanje agresivnih namer slučajno in poljubno, temveč sloni na močnem družbenem konsenzu. Čim večja se nam zdi razlika med tem, kar je posameznik storil, in tem, kar bi moral storiti, toliko prej dojemamo neko dejanje za agresijo. Po Mummendayevi je za pripisovanje agresije tudi pomembno, ali ocenjujemo, da je posameznik hotel škodovati drugi osebi ali ne. Bolj kot se nam zdijo posledice vedenja/dejanja negativne in večja, kot se nam zdi razlika med je in mora biti, agresivnejše se nam zdi to vedenje/dejanje in večji strah, jezo ter potrebo po maščevanju vzbujata pri opazovalcih in pri žrtvah takšnega vedenja/dejanja (Mummenday, 1996).

Če nekdo naenkrat napade svojega sogovorca, pri čimer žrtev poprej res ni z ničimer izzivala akterja agresije, potem to ocenimo kot agresivno dejanje. Vzroke (razloge) za izbruh jeze pri akterju agresije lahko pripišemo le samemu akterju. Drugače pa je, če je žrtev prej verbalno poniževala in napadla akterja. Tedaj je razlika med pričakovanim (zaželenim) obnašanjem in dejanskim obnašanjem akterja precej manjša kot v prvem primeru. V drugem primeru tudi vzrokov za izbruh jeze ne vidimo le v akterju, temveč (delno ali povsem) v žrtvi agresije.

Spet drug način redefiniranja navedene situacije je »zmanjšanje odgovornosti« akterja za agresijo, npr. če je bil akter preutrujen, pod stresom zaradi kakšne slabe novice itn. Takšne

»opravičevalne« informacije akterja dodatno razbremenjujejo odgovornosti za agresijo, ker mu slabijo ali odvzemajo pripisovanje namernosti dejanja.

Poseben primer za »razbremenjevanja« odgovornosti za agresijo so samoopravičila akterjev za agresijo. Takšna samoopravičila pogosto ponudijo avtoritete, skupinski vodja, predstavniki vplivnih institucij ipd. Drastičen primer takšnega vpliva avtoritet (institucij) na prostovoljno izvajanje nasilja brez občutka krivde so bili znani Milgramovi eksperimenti (v Ule, 2000: 275-276).

Ameriški psiholog Stanley Milgram je v svojem znanem poskusu preverjal poslušnost poskusnih oseb do avtoritet. V svojem poskusu je želel preveriti ali je možno, da bodo v določenih okoliščinah posamezniki ali skupine izpolnjevale sugestije in povelja, ki so sicer v popolnem nasprotju z njihovo vestjo in moralo. Milgram je s svojo znano raziskavo potrdil obstoj takšne neverjetne poslušnosti.

Milgramova raziskava je bila prirejena tako, da so udeleženci dajali preko monitorja različne naloge »učencem«, ki so bili v sosednji sobi. »Učenci« so preko monitorja odgovarjali in za vsak napačen odgovor so morali »učitelji« pritisniti na gumb, ki naj bi sprožil električni udar. Seveda v resnici »učenci« niso dobivali pravih elektrošokov, vendar so bili »učitelji« prepričani, da so elektrošoki pravi. Za vsako nadaljnjo napako je bila moč »uporabljenega« šoka večja. »Učitelji« so dobili strogo navodilo, da preizkusa ne smejo prekiniti, čeprav bodo »učenci« zahtevali, naj prenehajo in čeprav bodo slišali, kako vpijejo od bolečin. Če so se obotavljali, je eksperimentator avtoritativno zahteval, naj nadaljujejo na njegovo odgovornost.

Ta raziskava in njej podobne so se končale s presenetljivim rezultatom: kar okrog 65 odstotkov udeleženi »učiteljev« je izvedlo poskus do konca in pri tem uporabilo najvišje vrednosti elektrošoka. Znanstveno število oseb je izvedlo to, kar se je od njih zahtevalo, ne da bi pomislili na etičnost dejanja in brez očitkov vesti, dokler se jim je le zdelo, da jim to ukazuje legitimna avtoriteta. Milgram je tako dokazal, da smo se pod pritiskom avtoritete očitno pripravljani dokaj hitro razbremeniti lastne odgovornosti in smo pripravljani ubogati tudi skrajno nemoralne ukaze (Musek, 1997: 43).

2. TEORIJE KRIMINALITETE, DEVIANTNOSTI IN NASILJA

V tem poglavju sem se posvetila teorijam, ki se nanašajo na razlage agresivnosti in nasilja tako moških kot žensk. Kar se tiče razlag o nasilnih moških nisem imela težav niti s teorijami niti z literaturo, ki mi je bila na razpolago, drugače pa je bilo, ko sem iskala teorije o nasilnih ženskah. Namreč, pri iskanju teorij, ki so povezane izključno z nasilnimi ženskami, se nikakor nisem mogla izogniti razlagam, ki se navezujejo na kriminaliteto žensk. Obstaja namreč zelo malo raziskav, ki bi se nanašale zgolj na nasilne ženske, saj se vse kompleksne analize tega pojava v večji meri osredotočajo na vpletenost žensk v kriminalna dejanja.

V tem okviru naj omenim, da je kriminaliteta kot družbeno patološki pojav skupek vseh tistih ravnanj ljudi, ki napadajo ali ogrožajo temeljne vrednote človeka, kot so njegovo življenje ali telesna nedotakljivost, njegove svoboščine in pravice, njegovo premoženje in varnost, kakor tudi temeljne družbene vrednote, kot so družbena ureditev, varnost države in njene najpomembnejše institucije (Bavcon, 1995: 10). Kriminaliteta se tako nanaša na tista dejanja, ki v državi veljajo še kot posebej škodljiva in nevarna, tako za posameznika kot za celotno družbo. Poleg tega se uvrščajo med kriminaliteto še vsa ostala dejanja, ki so kljub temu, da ne pomenijo poškodbe ali ogrožanja kakšnih pomembnih družbenih dobrin, zapisana v kazenski zakonodaji kot kazniva. Ko govorimo o kriminaliteti mislimo pri tem na različne skupine kaznivih dejanj kot so npr. kaznivo dejanje zoper življenje in telo, zoper človekove pravice in svoboščine, zoper spolno nedotakljivost, zoper človekovo zdravje, zoper zakonsko zvezo, družino in mladino, zoper premoženje in gospodarstvo itd. Nasilje torej spada v okvir kriminalitete, vendar pa je smiselno, da ga obravnavamo ločeno od kriminalitete. Le tako bo namreč analiza nasilja celostna, bolj natančna oz. popolna.

Teorije o odklonskem vedenju sem razdelila na tiste, ki opisujejo biološke in psihološke dejavnike oz. vzroke za odklonsko vedenje moških in žensk; v večji meri pa sem se v nadaljevanju posvetila sodobnim teoretičnim pogledom na nasilje moških in žensk oz. sociološkim pogledom na odklonsko obnašanje, ker le-ti jemljejo spol kot pomembno variabla za pojasnjevanje odklonskega obnašanja.

2.1. FIZIOLOŠKE TEORIJE DEVIANTNOSTI

Mnogi zagovorniki fizioloških ali bioloških razlag deviantnosti sklepajo, da so nekateri posamezniki zaradi svojega genskega zapisa mnogo bolj nagnjeni k deviantnosti kot drugi. Gensko podedovane značilnosti neposredno povzročajo ali v naprej povzročajo deviantnost. Takšne teorije so podobne »zdravorazumskemu« mišljenju, da ljudem, ki imajo skupaj oči ali imajo skupaj zraščene obrvi, ne moremo zaupati.

V devetnajstem stoletju so postale »znanstvene« razlage človekovega vedenja izredno priljubljene. Cesare Lombroso je bil eden od prvih avtorjev, ki je povezal kriminaliteto s človekovo biologijo. V svoji knjigi »*Delikventen človek*« (»L'Uomo Delinquente«), izdani leta 1876, je dokazoval, da so kriminalci ostanek neke zgodnejše in primitivnejše oblike človeka. Trdil je, da je identificiral številne gensko določene značilnosti, ki jih pogosto najdemo pri kriminalcih. Mednje je štel velike čeljusti, visoke ličnice, velika ušesa, dodatne prsne bradavice in prste na nogah ter rokah in neobčutljivost na bolečino. Po Lombrosu so to zunanji znaki prirojene zločinske narave. Kasnejše raziskave niso potrdile njegovega opisa kriminalca kot primitivne biološke pošasti.

Kljub tem surovim začetkom ima fiziološka teorija deviantnosti še vedno nekaj zagovornikov. Sheldon in Eleanor Glueck (v Haralambos, 1999: 395) trdita, da sta odkrila vzročno zvezo med fizično konstrukcijo telesa in delikventnim delovanjem. Trdita, da so čokati okrogli posamezniki (telesni tip poznan kot mezomorf) v glavnem bolj aktivni in agresivni kot tisti, ki imajo drugačno telesno konstrukcijo, hkrati pa so zaradi tega bolj nagnjeni k storitvi kaznivih dejanj.

V šestdesetih letih dvajsetega stoletja so britanski kriminologi menili, da so naredili pomemben korak naprej v razvijanju znanstvene teorije kriminalitete. Trdili so, da so odkrili natančno določen genski vzrok kriminalitete, kromosomske nenormalnosti. Kromosomi prenašajo podedovane značilnosti od staršev na otroke. Normalne ženske imajo dva X-kromosoma, medtem ko imajo moški X in Y. Včasih pa imajo moški še dodaten Y-kromosom. Številni raziskovalci so odkrili, da je v dobro zavarovanih zaporih za duševno bolne nenavadno visok delež moških s to nenormalnostjo (v Haralambos, 1999: 395).

Kot sem že prej omenila, je bil eden prvih avtorjev, ki je povezal kriminaliteto s človekovo biologijo, italijanski vojaški zdravnik Cesare Lombroso. Poleg tega, da velja za pionirja bioloških teorij moške kriminalitete, je Lombroso poskusil pojasniti tudi kriminaliteto žensk. Skupaj z Williamom Ferrero je v delu »Ženska storilka« posvetil precejšnjo pozornost primerjavi anatomskih značilnosti ženskih storilk kaznivih dejanj z drugimi ženskami. Beležil je npr. podatke o primerjavah možgan in lobanje, širine ličnic, velikosti čeljusti in celo velikosti stegen prostitutk in »normalnih žensk«. Prestopnice je Lombroso označil za možače. Bil je prepričan, da mora imeti popoln kriminalni tip štiri ali več znamenj degeneracije. Tako je na koncu dobil podobo »kriminalke« z vsemi lastnostmi moškega kriminalca, k temu pa je dodal še vse slabe lastnosti ženske, med katere je uvrstil zvijačnost, hinavščino, hudobnost, zlorabo, nepoštenost.

Vendar pa avtor na splošno sklepa, da biologija ni vzrok kriminalitete žensk, temveč ženskam predvsem preprečuje, da postanejo storilke kaznivih dejanj. Po mnenju Lombrosa in Ferrera (v Denno, 1994: 87) je ženska namreč otroško bitje. Pri njej najdemo vrsto značilnosti, ki jih lahko opazimo pri otrocih (če bi imeli otroci močne strasti, potrebno fizično moč in zadostno inteligenco, bi bili strašni kriminalci).

Lombroso je v spisu o kriminaliteti moških menil, da lahko kriminalce prepoznamo s pomočjo navzočnosti »stigme« oz. fizičnih nepravilnosti, kot je dodaten prst na nogi ali prsna bradavica. Lombroso in Ferrero sta našla malo primerkov takšnih nepravilnosti med ženskimi storilkami. Za njiju je to pomenilo, da storilke večinoma niso bile prave, biološke storilke. Zakon so kršile samo priložnostno in njihova kazniva dejanja niso bila resna. Trdila sta, da so imele ženske pomanjkljiv moralni čut in so bile nagnjene k maščevalnosti in zavisti, toda »v običajnih primerih so takšne hibe nevtralizirane s pobožnostjo, materinstvom, strastjo, spolno hladnostjo, s šibkostjo in s premalo razvito inteligenco« (v Haralambos, 1999: 446). Vseeno pa sta Lombroso in Ferrero domnevala, da je bilo nekaj žensk rojenih zločink. Te ženske so bile tako izjemne in so začele življenje s tako »nezaslišno zlobo«, da je bila vsaka »potemtakem pošast«. Težile so k temu, da bi bile bolj možate kot ostale ženske.

Ideja o ženski »naravni vlogi« ali njenem »resničnem značaju« je absolutni temelj Lombrosovega in Ferrerovega dela. Pravo naravo pa sta določila z nekritičnim izkustvenim dožemanjem ženske srednjega razreda v 19. stoletju. V skladu s tem sta verjela, da so podrejeni položaj žensk, njihovo nedejavno življenje in pomanjkljiva izobrazba stvarni odrazi

prave narave žensk. Zanimarila sta zgodovinske in antropološke dokaze ter družbeni položaj žensk v drugih obdobjih in družbah (v Mršević, 1993: 123).

Lombrosovo delo je bilo podvrženo številnim kritikam. Njegovo stališče je bilo namreč zelo stereotipno, saj je ženske obravnaval dualistično. Po eni strani kot biološko determinirane, evolucijsko manj razvite in zato bolj emocionalne ter manj racionalne od moških, po drugi strani pa kot »enkratno kvalificirane« za vlogo mater in gospodinj (Heidensohn, 1996: 112). Heidensohnova pa tudi dodaja, da je bilo Lombrosovo delo bolj umišljeno kakor znanstveno. Njegova natančna merjenja niso bila podvržena nikakršnemu testu signifikantnosti in njegova »analiza« fotografij »propadlih žensk« je tako objektivna kot odločitev na lepotnem tekmovanju (v Haralambos, 1999: 446).

Kljub vsemu so nekateri še danes prepričani, da je razlika med moško in žensko agresivnostjo biološko pogojena in naj bi bila povezana z obsegom spolnih hormonov. Mnogi raziskovalci so našli večjo količino moškega hormona v krvi posameznikov, ki so bili obsojeni za nasilna kazniva dejanja. Tudi z nekaterimi laboratorijskimi poskusi so dokazovali delovanje moških hormonov; po tem, ko so agresivnemu mišjemu samcu vbrizgali ženske hormone, je njegova agresivnost prenehala. Znanstveniki pa tudi trdijo, da je vrsta hormonov navzoča v obojih, moških in ženskah, torej hormoni ne morejo nuditi jasne ločnice med spoloma. Nekatere ženske imajo veliko količino androgena, nekateri moški pa imajo precej nizko raven tega hormona.

Nasprotovanje tezi o neposrednem vplivu moških hormonov na agresivnost je veliko. Izhajajo predvsem iz antropoloških dognanj, da so lastnosti, ki jih dojemamo kot »inherentno« moške ali ženske, družbeno in zgodovinsko pogojene: v nekaterih okoljih sta oba spola agresivna, v drugih pa oba neagresivna. Po mnenju nekaterih psihologov se socializacija začne že ob rojstvu (zato ni mogoče opazovati ravnanj otrok, ki bi bili povsem »neomadeževani« z različnimi socializacijskimi procesi). Spol je torej družbeno konstruiran – vedenje moških in žensk je naučeno in ni neizogibna posledica (samo ali predvsem) bioloških značilnosti (Filipčič, 2002: 79).

2.2. PSIHOLOŠKE TEORIJE DEVIANTNOSTI

Psihološke teorije so do določene mere podobne biološkim: deviantno osebo pojmujejo kot različno od prebivalstva kot celote, oseba je nenormalna v normalnem prebivalstvu in njena nenormalnost jo vnaprej usmerja v deviantnost.

Psihološke teorije se razlikujejo od bioloških v tem, da pojmujejo bolezen deviantne osebe in nenormalnost duhovno in ne telesno. Britanski psiholog Hans Eysenck vključuje v svojo teorijo fiziološke elemente, vendar pa prvenstveno poudarja duševnost. Sklepa, da obstaja povezava med gensko pogojenimi osebnostnimi značilnostmi in kriminalnim vedenjem. Trdi, da posamezniki podedujejo različne osebnostne poteze, ki jih predisponirajo h kriminaliteti. Ekstrovertirana oseba še posebno rada krši zakon, ker »potrebuje razburjenje, izkorišča priložnosti, pogosto rada tvega, ravna brez premišljanja ter je na splošno impulzivni posameznik« (v Haralambos, 1999: 396). Razen tega se ekstrovertirane osebe težje prilagodijo položaju kot introvertirane. Njihovi starši jih težje socializirajo tako, da bi se vedli v skladu z družbenimi zakoni, normami in vrednotami.

John Bowlby je razvil psihološke teorije še za korak naprej. Menil je, da deviantnost ni podedovana; raje jo je pojasnjeval v smislu otrokove zgodnje socializacije. V svoji knjigi »*Štiriinštirideset mladoletnih tatov*« (»Forty-four Juvenile Thieves«) je trdil, da otroci v prvih sedmih letih svojega življenja potrebujejo čustveno varnost. To pa lahko najuspešnejše zagotavlja intimen in ljubeč odnos z njihovo naravno mamo. Če bo otrok prikrajšan za materinsko ljubezen, posebno še v najzgodnejšem obdobju, se lahko razvije psihopatska osebnost. Psihopati so usmerjeni k impulzivnemu dejanju in se ne menijo za posledice svojega delovanja. Redkokdaj se počutijo krive in se slabo odzivajo na kazen ali na zdravljenje. Bowlby je trdil, da so delikventne osebe, ki so kronični povratniki – specialni povratniki (t.j. konstantno kršijo zakon, ne meneč se na možne posledice), v najzgodnejšem obdobju trpele zaradi prikrajšanosti za materinsko ljubezen. Pogosto so odraščali v sirotišnicah, kjer so bili prikrajšani za pristen odnos z materjo.

Mnogi sociologi podobno kot biološke teorije praviloma zavračajo tudi psihološke razlage deviantnosti. Trdijo namreč, da takšne teorije pri pojasnjevanju deviantnosti zanemarjajo družbene in kulturne dejavnike. Na primer, Eysenck je lahko napačno ocenil razlike v vrednotah osebnostnih tipov. Njegov opis značilnosti ekstrovertirane osebnosti je zelo

podoben vrednotam podzemlja, ki po Matzevem mnenju usmerjajo vedenje delikventne osebe. Vrednote so naučene, ne pa gensko pogojene.

Nekateri sociologi tudi dokazujejo, da je metodologija mnogih raziskovanj sporna. Med psihologi je zelo majhno soglasje o tem, kaj konstituira duševno zdravje in kako meriti osebnostne značilnosti. Mnogi sociologi zavračajo tudi prvenstveno vlogo, pripisano izkustvu iz otroštva. Ne strinjajo se z mišljenjem, da je posameznik ujetnik svoje zgodnje izkušnje, ki preprosto izbruhne v kasnejšem življenju. Ta pristop zanemarja ogromno število družbenih dejavnikov, ki vplivajo na vedenje v času posameznikovega življenja (v Haralambos, 1999: 396).

2.3. SOCIOLOŠKE TEORIJE DEVIANTNOSTI

Fiziološke in psihološke teorije deviantnosti so v glavnem zanemarjale žensko kriminaliteto, medtem ko se nekatere sociološke teorije v večji meri osredotočajo tudi na razlago deviantnega vedenja žensk ter njihovo nasilnost. Sociološke teorije deviantnosti, za razliko od fizioloških in psiholoških teorij, torej obravnavajo spol in spolne vloge kot pomembno kategorijo za pojasnjevanje deviantnega vedenja. Teorije, ki jih bom obravnavala, so naslednje: dezorganizacijska teorija, teorija diferencialnih asociacij in teorija etiketiranja.

2.3.1. DEZORGANIZACIJSKA TEORIJA

Dezorganizacijska teorija skuša pojasniti, kaj je tisto, kar motivira mlade ljudi, da se zatečejo h kriminalnim dejanjem. Mladoletnik bo naredil kaznivo dejanje takrat, ko bo občutil krivico, ker kljub svojim sposobnostim ne bo mogel uspeti in napredovati. Sistem mu ne da priložnosti, čeprav bi si jo glede na svoje lastnosti oz. sposobnosti zaslužil. Oseba postane frustrirana, obrne se proti sistemu in se od njega odtuji, ker ne more realizirati pričakovanj, ustvarjenih v procesu socializacije. Osebi se zdi krivično, da je prikrajšana za nekaj, kar bi morala dobiti (npr. izobraževanje). Tako se združi z ostalimi, ki imajo podobne probleme, ti pa poiščejo »odklonske« rešitve.

Ta teorija je primerna tudi za pojasnjevanje kriminalitete žensk in deklet, ker naj bi dekleta še bolj kot fantje občutila prikrajšanje in neenake možnosti. Po tej logiki bi morala dekleta storiti več kaznivih dejanj kot fantje, vendar jih naredijo manj. Iz tega sledi, da obstajajo razlike glede na spol tudi v dostopu do nezakonitih priložnosti. Po mnenju Alison Morris (v Abbot in Wallace, 1990: 163) naj bi bil delež kaznivih dejanj tako fantov kot deklet enak v primeru, ko imajo predstavniki obeh spolov enako stopnjo izobrazbe, ko so v enaki meri frustrirani in ko imajo enak dostop do nelegalnih priložnosti.

Ključ te teorije je v tem, da so družbeni cilji moških in žensk različni. Dekleta so socializirana v družbo, ki postavlja poroko, skrb za otroke in dom kot glavne cilje življenja odraslih žensk. Dekleta, ki zavračajo družbeni vidik primerne obnašanja in neprestano ogrožajo možnosti za doseg omenjenih ciljev, so smatrana kot deviantna (Abbott in Wallace: 1990: 162-163).

2.3.2. *TEORIJA DIFERENCIALNIH ASOCIACIJ*

Ljudje se naučijo kriminalnega vedenja s posnemanjem in druženjem z ljudmi, ki kršijo družbene norme. Teorija različnih druženj išče vzroke za prestopniško vedenje v interakciji z ljudmi v prestopniških skupinah. Posameznik/ca postane storilec/ka kaznivega dejanja, če so stiki s prestopniki močnejši kot pa stiki z ljudmi, ki upoštevajo družbeno priznane norme in zakone. Pri posameznikih prevladuje stališče, da je zakon treba kršiti in ga ne upoštevati. Tako pride do kulturnega konflikta med družbo in posameznikom. Diferencialne asociacije se lahko spreminjajo glede na pogostost stikov, trajanje, intenzivnost in hierarhično razporeditev.

Sutherland (v Abbott in Wallace, 1990: 163) je razvil teorijo diferencialnih asociacij kot teorijo kriminala na podlagi kritike socioloških teorij, ki obravnavajo kriminal kot fenomen oz. značilnost moškega delovnega razreda. Trdil je, da deviantno obnašanje ni posledica revščine ali neprimerne socializacije, temveč je pomembno pogledati, s kom se odklonska oseba družijo oz. s kom je bila v interakciji. Trdil je tudi, da velja ta pristop/teorija tako za moške kot tudi za ženske. Vendar pa je pomanjkljivost te teorije v tem, da ne pojasni zakaj npr. bratje postanejo vpleteni v kriminalna dejanja, sestre pa ne, zakaj žene deviantnih mož ne postanejo deviantne itd.

2.3.3. *TEORIJA ETIKETIRANJA*

Teorija etiketiranja (interakcionistični pogled na odklonskost in kriminaliteto) je ena od najbolj vplivnih ugotovitev Howarda S. Beckerja, Edwina Lemerta, Ervina Goffmana in drugih. Izhaja iz predpostavke, da »neko dejanje postane odklonsko takrat, ko ga drugi kot takega zaznavajo in označijo« (v Haralambos, 1999: 413). Odklonskost je torej kakovost, ki ni v samem dejanju, temveč šele v interakciji med osebo, ki izvrši dejanje in tistimi, ki se nanj odzivajo. Odklonska oseba je tista, ki mu je uspešno nadeta etiketa devianta. Rezultat etiketiranja je ustvarjanje stereotipa odklonske osebe, ki privlači nase pozornost organov družbenega nadzorstva. Organi družbene kontrole nenehno »proizvajajo« odklonske osebe s svojo dejavnostjo.

Ključni pojem teorije etiketiranja je stigma. Stigma se kaže v sramotilnih oznakah in služi omalovaževanju posameznikov. Vse stigme niso opazne navzven. Ko pa postanejo vidne,

opozorijo okolico, da je treba takšnega posameznika obravnavati drugače in ga izločiti iz družbe. Drugačnost je običajno nezaželena. Če prenesemo to na ženske, je to tedaj, kadar se npr. ženska svobodneje oblači in obnaša, še zlasti pa, če menja partnerje in podobno. Take ženske okolje v naprej ovrednoti kot »lahke«, nemoralne, prostitutke itd.

3. NASILNI MOŠKI

Kot sem že omenila, je tema o nasilnih moških zelo obširna, zato celostna obravnava nasilnih moških presega namene moje diplomske naloge. Osredinila se bom na najbolj relevantne teme. Najprej bom na kratko opisala položaj žensk skozi zgodovino, poudarila bom tudi pomen razvoja ženskega gibanja. Osredinila se bom tudi na razlage, povezane s pojasnitvami nasilja nad ženskami (tradicionalistična, liberalna in feministična razlaga). Opisala bom tudi teorijo patriarhata, ki jo je razvila Sylvia Walby. V nadaljevanju pa se bom posvetila tudi obravnavi nasilja kot družbenega fenomena in v tem okviru bom posebno pozornost posvetila konceptu družbene moči.

3.1. KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED NASILJA NAD ŽENSKAMI

Skozi zgodovino je bil položaj žensk (in tudi otrok) tesno povezan z nasiljem, ki je bilo družbeno sprejemljivo in dovoljeno. Žena je bila dolga obdobja lastnina moža, nad katero je gospodoval in jo z nasiljem tudi vzgajal. V hierarhiji zakonske zveze je bilo nasilje nad ženo dolgo časa legalizirano, pravo je dajalo možu možnost, da je ravnal z ženo po svoji volji (Pečar, 1981). V mnogih kulturah je očetovo pravo vključevalo popolno lastništvo nad telesom in dušo žene. Pri Grkih in Rimljanih je imel oče pravico do ubijanja; družinski poglavar je lahko ženo mučil, prodal, v skrajnem primeru tudi ubil. Kasnejše pravne ureditve so tako absolutno oblast sicer zmanjšale, vendar se je podoba patra famitalies ohranila in z njo tudi njegova oblast v družini. Ženska danes sicer ni več last moškega, vendar se predprave moških, ki so včasih veljale formalnopravno, še vedno ohranjajo v vedenjskih vzorcih.

O tem, da je nasilje nad ženskami skozi zgodovino ves čas prisotno, piše tudi D. Zaviršek (1994): »Pogled v zgodovino dokazuje, da je bila družina v vsej zgodovini prostor interpersonalnega nasilja. Najverjetneje so bile izjeme obdobja spolno egalitarnih, nizko strukturiranih družb, katerih zgodovina sega v čas nabiralniških skupnosti, pred nastankom družbenih slojev in mest. Za vso kasnejšo zgodovino je bilo nasilje v partnerskih odnosih in med otroki ter starši nekaj običajnega« (Zaviršek, 1994: 23).

Zgodovina nasilja je torej dolga, vendar nasilje kot družbeno prepoznan problem do sredine 60.let dvajsetega stoletja ni obstajalo. Nasilje, ki so ga ženske doživljale v družini, se je

razumelo kot družinska patologija in vzroke zanjo so najpogosteje iskali v alkoholizmu, revščini ali kakšnih drugih socialnih problemih. Prevladovalo je mnenje, da gre za zasebno stvar družine, v katero se nima nihče pravice vmešavati.

Gibanje proti nasilju nad ženskami izhaja iz ženskega gibanja, ki je konec 60. let začelo preraščati v široko socialno akcijo v Veliki Britaniji in ZDA. Kot rezultat ene takih prvih ženskih akcij je nastanek prvega zatočišča za pretepeane žene in otroke v Londonu leta 1972 (Zaviršek, 1994). Pomembno vlogo pri ozaveščanju javnosti o problematiki nasilja so imele radikalne feministke, ki so v 70. letih zavzele stališče »osebno je politično« in ga uporabljale v prizadevanju po demistifikaciji družine kot varnega prostora. Opozarjale so, da je družina prostor najhujšega nasilja, kar je bila v tistem času radikalna teza. Pri problemu nasilja so se usmerile na družbeni pomen spolov in na dominacijo moških nad ženskami. Naj še omenim, da so do 70. let, tudi različne državne institucije problem nasilja nad ženskami na splošno ignorirale. V 70. letih pa je bilo zaznati prve pozitivne odzive javnosti na problematiko nasilja.

Zgodovinska izkušnja torej kaže, da spreminjanje družbenega položaja žensk ne poteka po nekih naravnih samoumevnih zakonih, temveč zahteva nenehno neposredno mnogostransko prizadevanje in presojanje obstoječih razmer, ki se kažejo kot samoumevne in naravne (Jogan, 1990: 1).

3.2. ŽENSKO GIBANJE

V 60. letih so se v ZDA odvijala različna gibanja: v okviru študentskih organizacij, neodvisno črnsko gibanje, gibanje za državljske pravice. Ženske, ki so sodelovale v teh gibanjih, so se vse bolj zavedale, da so tudi same zapostavljene kot družbena skupina. Žensko gibanje se je začelo z njihovimi prvimi nastopi v študentskih organizacijah v letih 1965 in 1966. Na teh nastopih so bile deležne posmeha in obmetavanja z različnimi predmeti, kar je samo še utrdilo njihovo zavest o deprivilegiranem družbenem položaju. Načela, ki so se oblikovala med ameriškimi radikalnimi feministkami, so se pojavila tudi v evropskem ženskem gibanju:

- v središču pozornosti mora biti lasten spol,
- rešiti se je treba odvisnosti od moških,
- razviti je potrebno lastno zavest in identiteto.

Opozarjale so, da je družba razdeljena na dva razreda: na razred moških in razred žensk, pri čemer je slednji v podrejenem položaju. Podrejenost žensk se kaže v zakonu, materinstvu, ljubezni, spolnih odnosih itd. Letak radikalnih feministk iz leta 1972 je opozarjal, da je zatiranje žensk temeljno politično zatiranje sploh. Menile so, da je za spreminjanje družbenih razmer potrebna najprej nova zavest o teh razmerah. Tako so nastale ženske skupine, ki so razpravljale o svojih izkušnjah z namenom, da bi si izoblikovale osebno in kolektivno kritično zavest o svojem družbenem položaju. Žensko gibanje v Ameriki se je v nekaj letih zelo razmahnilo, nastala so pomembna teoretična dela, v katerih avtorice poudarjajo pomen socializacije v patriarhalni družbi. V procesu socializacije se deklice naučijo, da morajo biti kot ženske nesamostojne, podrejene, slabotne. Ženske so se borile tudi za enake mezde, za delovna mesta, organizirale so kampanjo proti prepovedi splava, ustanovljale so skupine za samopomoč, ženske lokale, časopise, ženske umetniške skupine (Dobnikar, 1985).

Ena izmed zelo pomembnih pravic, za katero so si ženske zelo prizadevale, pa je bila pridobitev volilne pravice (npr. v Angliji so ženskam priznali volilno pravico leta 1928). S pridobitvijo volilne pravice so ženske sicer dosegle formalno politično enakost, vendar pa so imele veliko manj političnega vpliva kot moški. Še danes je zelo malo žensk prisotnih v parlamentu, na ministrskih položajih, v vladi, zelo redko so ženske predsednice vlade ali države. Tudi na vodstvenih položajih velikih mednarodnih organizacij je zelo majhen odstotek žensk.

Naj v tem okviru še omenim, da se pri definiranju problematike nasilja nad ženskami srečamo s problemom terminološke narave. Odkar je nasilje, ki ga ženske doživljajo v družini, priznано kot družbeni problem, se pojavljajo pojmi, kot so »družinsko nasilje«, »sindrom pretepane ženske«, »domačo nasilje«, »nasilje v družini«. Čeprav je bilo najprej pomembno sploh spregovoriti o nasilju, ki ga ženske doživljajo, je način poimenovanja zelo pomemben, saj z njim definiramo problem nasilja. Če o nasilju nad ženskami v družini govorimo kot o družinskem nasilju, so lahko povzročitelji nasilja vsi člani in članice družine. Pomembno je, da problem nasilja definiramo tako, da je razvidno, kdo ga doživlja in kdo ga povzroča.

3.3. RAZLAGE POVEZANE Z NASILJEM NAD ŽENSKAMI

Kot je bilo omenjeno že prej, lahko ženske postanejo žrtve v številnih primerih, posebej pa so ranljive v primeru nasilnih napadov s strani moških. Gre lahko za fizično ali seksualno nasilje, ki jim ga povzroči moški s katerim živijo ali pa naključna oseba. V tem okviru je pomembno poudariti, da ne gre samo za to, da so ženske žrtve nasilnega moškega, poudariti je potrebno tudi to, da strah pred nasiljem predstavlja močan nadzor nad ženskami in njihovim življenjem. Feministke, ki so se posvetile tej temi, se niso osredotočile zgolj na razlago nasilja moških nad ženskami, ampak tudi na to, kako nasilne moške obravnavajo pravosodni sistem in socialne ustanove. V tem okviru predvsem trdijo, da se pogosto zgodi, da žensko, ki je bila fizično ali seksualno zlorabljen obravnavajo kot »krivo«, v smislu »saj si je zaslužila, ker je izzivala« (Abbott in Wallace, 1990: 169-171).

Nasilje nad ženskami s strani moških pojasnjujejo tri razlage, prvi dve v okviru moškega pogleda oz. teorije, tretja razlaga pa se je pojavila kot kritika tega moškega pogleda, predvsem s feministične strani. Te tri razlage bom v nadaljevanju tudi opisala.

3.3.1. TRADICIONALISTIČNA RAZLAGA

Ta razlaga vidi kriminalna dejanja, kot so posilstvo in napadi, kot dejanja, ki niso pogosta. Ženske obravnava kot vzrok, da nasilno dejanje povzroča. Žrtve posilstva naj bi storilca izzivale in »zapeljale« s svojim obnašanjem. Za nekatere žrtve ta razlaga priznava možnost, da so »nedolžne«, vendar morajo to dokazati z velikim odporom pri napadu, poleg tega pa morajo imeti vidne fizične poškodbe. Tudi napad moža na ženo je obravnavan kot krivda žene, ker ni dosledno in primerno opravljala svojih dolžnosti, od moškega pa se pričakuje, da je odgovoren za nadzor svoje žene. V tem okviru naj še omenim, da je šele proti koncu 19. stoletja pretepanje žene postalo kaznivo oz. ilegalno dejanje. Tradicionalistične razlage torej sprejemajo nasilje moških nad ženskami kot nekaj normalnega, trdijo pa tudi, da se to dogaja razmeroma redko (Abbot in Wallace, 1990: 171).

3.3.2. LIBERALNA/PSIHIATRIČNA RAZLAGA

Ta perspektiva priznava, da je nasilje nad ženskami družbeni problem, vendar ga kljub vsemu vidi kot majhen problem. V okviru te razlage je nasilnež obravnavan kot motena oseba ali pa

je ženska obravnavana kot tista, ki je povzročila nasilne izpade moškega. V primeru posilstva je napadalec obravnavan kot mentalno bolan ali pa družbeno nezadosten, lahko pa se tudi žensko, ki je bila posiljena, smatra kot mazohistko. Podobna situacija je možna tudi v družini, kjer je ženska tista, ki izziva oz. se lahko mož izgovarja na to, da je on sam odraščal v družini, kjer je bilo veliko nasilja. V okviru te perspektive je nasilni moški obravnavan kot »bolan« in je potreben zdravljenja, lahko pa je moški predstavljen kot žrtev ženske, ki je »izzvala« nasilje (Abbot in Wallace, 1990: 171-172).

3.3.3. *FEMINISTIČNA RAZLAGA*

Pri tej razlagi je poudarek na tem, da karkoli straši oz. prestraši žensko, izhaja iz težnje po nadzoru moških nad ženskim vedenjem. Strah pred nasiljem torej straši ženske in jih omejuje pri njihovih aktivnostih. Zaradi tega naj bi ženske prosile za zaščito moške, če gredo npr. zvečer ven; ženskam se tudi svetuje, da ostanejo doma, če se je pred kratkim zgodilo v bližini kakšno posilstvo. Nikoli pa se ne zgodi, da bi moškimi svetovali naj ostanejo doma in da naj gredo ženske ven ter da je to za njih varno. Feministke so v tem okviru torej raziskovale, v kolikšni meri nasilje moških in njihova moč omejuje ženske pri njihovem vedenju; opozorile pa so, da je potrebno v večji meri razviti razlage o nasilju in nasilnih moških. Feministične razlage so opozorile tudi na to, da je potrebno ženskam, ki so bile žrtve nasilja ustrezno pomagati, kritizirale pa so tudi policijo ter sodišča, ki naj ne bi pravilno ukrepale proti nasilnim moškimi (Abbot in Wallace, 1990: 172).

3.3.4. *TEORIJA RADIKALNIH FEMINISTK*

Radikalne feministke so se posvetile predvsem analizam kriminala, kjer so ženske tiste, ki so žrtve, ne pa tudi ženski kriminalnosti. Predvsem so se osredotočile na manifestacijo moške moči, v obliki družinskega nasilja, posilstev in pornografije. Radikalni feminizem je v tem okviru poudarjal predvsem patriarhalne odnose moči in izkoriščanje žensk.

Sue Edwards (v Abbott in Wallace, 1990) se je osredotočila na razlago žensk in prostitucije. Trdi, da so ženske v patriarhalni družbi izkoriščane, pravi, da so ženske mnogokrat zaradi nizkih plač, manjših možnosti za zaposlitev, prisiljene v prostitucijo. Trdi, da prostitutke

mnogokrat nadlegujejo policija, zvodniki, slednji pa imajo povsem »proste roke«, da te ženske izkoriščajo, ne da bi jih za to kaznovali.

Do leta 1970 je bilo nasilje nad ženskami s strani moških večinoma prikrito. Z vzponom drugega vala feminizma pa so v javnost le začeli prihajati podatki o nasilju nad ženskami, posilstvih, nasilju nad otroki itd. Tudi ženske so v večji meri prijavile napad in storilca/e, poleg tega pa so policija, sodišča, socialne ustanove v večji meri pričele verjeti ženskam (in tudi otrokom). Kljub temu feministke pravijo, da je nasilje nad ženskami še vedno v veliki meri podcenjeno (Abbot in Wallace, 1990: 169).

3.4. TEORIJA PATRIARHATA

Sylvia Walby je razvila pristop k razumevanju spola v sodobnih družbah, ki ga ne moremo uvrstiti v nobenega izmed tipov feminizma, opisanih v prejšnjem poglavju. Svojo knjigo »*Teorija patriarhata*« (»Theorizing Patriarchy«) iz leta 1990 začne s prikazom glavnih kritik drugih pristopov. Radikalni feminizem kritizira zaradi njegovega »napačnega univerzalizma, ki ne more razumeti zgodovinskih sprememb ali dovolj dobro pojasniti razlik med ženskami, ki temeljijo na etničnosti in razredu«. Liberalnemu feminizmu očita, da mu manjka »razlaga splošnega družbenega strukturiranja neenakosti med spoloma«. Ta pristop lahko ponudi le delne razlage. Nobene razlage nima na primer za to, kako so se neenakosti med spoloma sploh začele. Marksistični feminizem kritizira, ker se osredotoča na neenakosti med spoloma v kapitalizmu in zato ne more pojasniti izkoriščanje žensk v nekapitalističnih družbah. Walbyjeva je poskušala izboljšati druge pristope z vključevanjem njihovih prednosti v lastno teorijo ter z opuščanjem njihovih pomanjkljivosti (v Haralambos, 1999: 617).

3.4.1. PATRIARHAT

Walbyjeva meni, da mora koncept patriarhata ostati v središču feminističnega razumevanja družbe. Pravi, da je »patriarhat nepogrešljiv pri analizi neenakosti med spoloma«. Vendar pa se njena opredelitev patriarhata loči od definicij drugih feministk. Trdi, da obstaja šest patriarhalnih struktur, ki omejujejo ženske in pomagajo ohranjati moško prevlado. Te so: plačano delo, patriarhalni odnosi v gospodinjstvu, patriarhalna kultura, spolnost, moško nasilje nad ženskami in država.

Vsaka izmed teh struktur je na nek način neodvisna od drugih, lahko pa vplivajo ena na drugo, krepijo ali slabijo patriarhat v drugi strukturi. Vsako strukturo vzdržujejo ali spreminjajo dejanja moških in žensk, obstoj strukture pa tudi omejujejo odločitve ljudi, še posebno žensk. Walbyjeva trdi, da patriarhat ni fiksna in nespremenljiva značilnost družbe, temveč se njegova moč in oblika s časom spreminjata. Walbyjeva v svojem konceptu patriarhata ne obravnava odnosov med moškimi in ženskami kot edinega vira neenakosti. Zaveda se, da obstajajo »delitve med ženskami, ki temeljijo na etničnosti in razredu« in razlaga načine, kako se povezujeta patriarhalni razizem in kapitalizem (v Haralambos, 1999: 618).

V nadaljevanju se bom osredinila na avtoričino uporabo koncepta patriarhata v razlagi neenakosti med spoloma.

3.4.2. STRUKTURE PATRIARHATA

Sylvia Walby meni, da je **plačana zaposlitev** bila in ostaja ključna struktura, ki povzroča prikrajšanost žensk. Avtorica pravi, da na odločitev ženske, ali se bo zaposlila ali ne, bolj vpliva trg delovne sile kot pa družina. Ko se ženska odloči, da ne bo iskala plačanega dela, stori to predvsem zaradi omejenih možnosti, ki so ji na voljo, ne pa zaradi kulturnih vrednot, ki spodbujajo žene in matere, naj ostanejo doma. Walbyjeva pravi, da so ženske izkoristile možnosti, ki so jim bile dane. Boji feministk in kapitalistične zahteve po poceni delovni sili so sicer povzročili povečanje zaposlovanja žensk, niso pa preprečili izkoriščanja pri delu. Nekatere ženske še vedno ostajajo doma, ker so plače, ki bi jih zaposlile, prenizke, da bi se plačano delo izplačalo.

Walbyjeva pravi, da gospodinjstva vsebujejo izrazite **patriarhalne proizvodne odnose**. Posamezni moški neposredno izkoriščajo ženske s tem, ko imajo dobiček od njihovega neplačanega dela, v sferi doma. Walbyjeva meni, da izkoriščanje žensk v zasebni sferi doma tudi danes ni izginilo. Ženske, ki so gospodinje, preživijo prav toliko ur pri domačem delu, kot so jih pred desetletji. Walbyjeva še pravi, da lahko zakonska zveza ženskam nudi osebno preživetje in večje materialno udobje, ker jih ima večina tako slabo plačano delo, a kratkoročna korist od zakonske zveze za določene ženske spodkopava njihove »dolgoročne interese za odpravo zatiranja, ki obstaja v družini«. To zatiranje se včasih kaže v obliki nasilja in spolnosti, kar bom opisala v nadaljevanju (v Haralambos, 1999: 618).

Tretja struktura patriarhata po S. Walby je **kultura**. Kultura zahodnih družb naj bi namreč nenehno ločevala med moškimi in ženskami in pričakovala od njih različne tipe vedenja. Walbyjeva pravi, da »je ženskost, čeprav se razlikuje glede na razred, etničnost in še posebno starost, v zadnjem stoletju in pol stalno ločena od moškosti«. Vendar pa so se, čeprav je ta delitev ostala močna, značilnosti, ki v določeni kulturi naredijo žensko ženstveno, znatno spremenile. Walbyjeva trdi, da je ključno znamenje ženskosti danes spolna privlačnost za moške. Meni, da je pobeg iz zapora domačnosti ustvaril veliko svobodo za ženske, a novi poudarek na spolnosti je imel svojo ceno.

Naslednja struktura patriarhata je **spolnost**. Walbyjeva trdi, da »heteroseksualnost prispeva k patriarhalni strukturi«. Vendar pa priznava, da je narava te patriarhalne strukture doživela pomembne spremembe. V 20. stoletju je bila spolna aktivnost žensk olajšana. Izboljšanja kontracepcija, nadzor rojstev, splav in lažja razveza, vse to je pripomoglo k spolni liberalizaciji. Vendar pa Walbyjeva pravi, da danes obstaja vedno večji pritisk na ženske, naj bodo heteroseksualno aktivne in naj »ustrežejo« moškim, tako da se z njimi poročijo in z njimi živijo. Torej heteroseksualnost, kljub nekaterim realnim dosežkom žensk, ostaja patriarhalna (v Haralambos, 1999: 619).

Walbyjeva začne svojo razpravo o **nasilju** s trditvijo: »Moško nasilje proti ženskam vključuje posilstvo, spolni napad, pretepanje žene, spolno nadlegovanje na delovnem mestu in spolno zlorabo otrok«. (v Haralambos, 1999: 620). Kot druge feministke tudi ona vidi nasilje kot obliko oblasti nad ženskami. Uporaba nasilja ali grožnja z nasiljem pomaga obdržati žensko na njenem mestu in ji jemlje pogum, da bi nasprotovala patriarhatu. Walbyjeva meni, da zaradi pomanjkanja dokazov iz preteklosti ne moremo določiti, ali se je količina nasilja moških nad ženskami povečala ali zmanjšala. Vendar pa meni, da je mogoče ugotoviti pojav sprememb kot odgovora na nasilje moških. Država in še posebno policija sta postali bolj pripravljene ukrepati proti najhujšim nasilnežem. Vendar pa so ukrepi proti nasilnim moškim še vedno neredni in nekatere ženske so še vedno predmet moškega nasilja, druge pa se ga še vedno bojijo.

Državna politika v zvezi s spolom se je od 19. stoletja znatno spremenila. Večina teh sprememb je ženskam koristila, vendar Walbyjeva pravi, »da je država še vedno patriarhalna, pa tudi kapitalistična in rasistična«. Državna politika ni več usmerjena v omejevanje žensk v zasebno sfero, vendar pa je bilo le malo poskusov izboljšati položaj žensk v javni sferi.

Medtem ko država sama ni tako očitno patriarhalna, kot je bila, še vedno naredi premalo, da bi ščitila ženske pred patriarhalno močjo družbe (v Haralambos, 1999: 620).

3.4.3. OCENA WALBYJEVE

Teorija patriarhata Walbyjeve vključuje poglede mnogih različnih feministk. Enako kot marksistične in socialistične feministke priznava pomembnost ekonomske neenakosti. Kot mnoge radikalne feministke razpravlja, kako lahko dejavniki, kot so nasilje, spolnost in kultura, vzdržujejo patriarhat. Enako kot liberalne feministke pripisujejo določeno pozornost spremembam v zakonodaji, se strinja, da so ženske kampanje dosegle pomembne državljanske pravice. Walbyjeva meni, da je patriarhat doživel pomembne spremembe, ki jih poskuša pojasniti in razumeti v okviru koncepta zasebnega in javnega patriarhata. Walbyjeva pravi, da v zasebnem patriarhatu individualni patriarh, moška glava družine, nadzoruje ženo »individualno in neposredno v razmeroma zasebni sferi doma« (v Haralambos, 1999: 621). Po njenem mnenju se je odmik od zasebnega patriarhata pričel z prvim valom feminizma, približno med leti 1850 in 1930. Javni patriarhat je po njenem oblika, v kateri imajo ženske dostop do javnih in zasebnih aren. Ni jim prepovedan vstop na javna prizorišča, pa vendar so znotraj njih podrejene. V javni sferi so ženske omejene na nekatere službe, ki so slabše plačane in imajo nižji položaj kot moške. Prevladujoči strukturi patriarhata postaneta država in zaposlovanje.

Floya Anthias in Nira Yuval-Davis kritizirata Sylvio Walby zaradi uporabe nečesa, čemur pravita tri-sistemski pristop. Menita, da Walbyjeva obravnava spol, »raso« in razred kot ločene sisteme, ki se prepletajo. Anthiasova in Yuval-Davisova menita, da so patriarhat, kapitalizem in rasizem vsi deli enega sistema, ki koristi nekaterim skupinam in prikrajša druge.

Jackie Stacey hvali Walbyjevo zaradi »vseobsegajoče sodbe o sistematičnem zatiranju žensk v družbi« in zato, ker kaže, da se zaveda zgodovinskih sprememb v položaju žensk. Vendar pa jo kritizira zaradi njene uporabe koncepta strukture. Staceyjeva pravi, da so nekatere strukture jasneje konceptualizirane kot druge (npr. plačana zaposlitev in kultura). V primeru nekaterih drugih struktur Walbyjeva ne pojasni tako dobro obstoja razmeroma fiksnih odnosov, ki obvladujejo ženske. Staceyjeva meni, da Walbyjeva zanemarja vsakršno razmišljanje o identiteti ali življenjskih izkušnjah s tem, ko se osredotoči na strukturalistično

analizo, ki ne more pojasniti, kako ljudje s pogajanjem ustvarjajo takšen sistem. Staceyjevi se zdi, da dobra feministična sociologija posveča več pozornosti podrejenemu položaju žensk in temu, kako se ženske sprijaznijo ali uprejo zatiranju, katerega žrtve so (v Haralambos, 1999: 622).

3.5. NASILJE KOT DRUŽBENI FENOMEN

Kot smo že omenili, je nasilje nad ženskami močno povezano s položajem žensk v družbi skozi zgodovino. Ženske so namreč kot družbena skupina vseskozi v podrejenem položaju v odnosu do moških. V preteklosti so bile ženske izrinjene iz javnega in političnega življenja, tudi danes moški, čeprav se položaj žensk v družbi spreminja, še vedno krojijo družbeno življenje in politiko. Nasilno vedenje se pogosto pojasnjuje kot nepredvidljivo dejanje, ki ga nekdo izvaja brez zavesti, nenamerno in v afektu. Pogosto se nasilje obravnava tudi kot izraz duševne bolezni ali kot posledico uživanja alkohola oz. različnih socialnih problemov. Takšna stališča so manj izzivalna kot stališče, da so vzroki za nasilje nad ženskami povezani z razmerji med spoloma oz. širšim družbenim kontekstom in da ima nasilje svojo funkcijo. Če nasilje razumemo kot naključni odklon posameznika in ne kot odraz odnosov v družbi oz. med spoloma, potem problem nasilja za tiste, ki niso z njim neposredno povezani, ne obstaja. Tako je nasilje problem drugih. Če ga vidimo kot družbeni problem, potem zadeva vse nas.

M. Dobnikar (1996) opozarja, da vprašanja nasilja nad ženskami ne moremo razumeti, če ga ne pogledamo skozi prizmo dveh družbenih delitev: spolne delitve ter delitve na javno in zasebno.

Feministični pristop k problemu nasilja nad ženskami upošteva družbeni kontekst, v katerem se nasilje dogaja. Širši družbeni in kulturni kontekst sestavljajo splošna prepričanja v družbi glede moških in žensk ter stališča glede odnosov med njim; pomembni pa so tudi odzivi socialnih služb ter družbena toleranca nasilja za doseg različnih ciljev. Prav tako se ne moremo izogniti dejstvu, da so ženske kot družbena skupina v podrejenem položaju in da je moško nasilje nad ženskami poseben družbeni fenomen, ki ga doživljajo mnoge ženske, ne glede na rasno, nacionalno, versko, razredno ali kako drugo pripadnost. Nasilje je sredstvo, s katerim moški ohranjajo nadvlado nad ženskami in korenini v neenakomerni porazdelitvi moči med spoloma.

Tak pristop k problemu nasilja so od feministk prevzele tudi nekatere organizacije, ki se ukvarjajo s problemom človekovih pravic. Tako OZN v poročilu o četrti svetovni konferenci o ženskah v Pekingu 1995 pravi: »Nasilje nad ženskami je eden od odločilnih družbenih mehanizmov, s katerimi se ženske prisiljuje v podrejeni položaj v primerjavi z moškimi« (v Božac Deležan, 1999: 13). Tako je nasilje nekaj, kar prizadeva ženske kot družbeno skupino, za katero je značilna relativno majhna družbena moč. Kljub temu, da ima nasilje nad ženskami družbene razsežnosti, pa je še vedno pogosto razumljeno kot zasebna zadeva. Nasilje se največkrat dogaja skrito za štirimi stenami, torej v prostoru zasebnega, in prevladujoče mnenje je, da gre za družinske zadeve, v katere se je bolje ne vmešavati. Tako o nasilju nad ženskami pogosto razmišljamo kot o njihovem individualnem problemu, sprašujemo se, kaj je narobe z njimi in kakšne razloge imajo partnerji, da jih pretepajo. M. Dobnikar (1996) opozarja, da se razlage nasilja nad ženskami pogosto zatekajo k individualizaciji problema ali k psihologiziranju. Prevladujoča ideologija, ki jo srečamo v takih razlagah je, da si ženska sama izbere podrejenost in odvisnost od moškega. Ko gre za vprašanje nasilja, tudi država in državne institucije nerade posegajo v zasebno področje. O tem piše Mojca Dobnikar (1996):

»Država in njen aparat se izogibata posegati v zasebno sfero v vprašanju nasilja, brez problema pa posegata vanjo v vprašanju rojevanja. S slednjim seveda država posega predvsem v zasebno sfero ženske, poseganje ob vprašanju nasilja pa je predvsem poseganje v zasebno sfero moškega. Ker javno sfero obvladujejo moški, je logično, da do tega ne pride oz. ne pride v takšni meri, kot bi ustrezalo žrtvam nasilja« (Dobnikar, 1996: 101).

V vsakdanjem življenju obstaja veliko situacij, kjer pride do izraza neenakopraven odnos med spoloma. Ženske so pogosto deležne žaljivih pripomb in šaljk na račun svojega spola, vsiljivih dotikov s strani moških itn. Ženske imajo manjši življenjski prostor. Kadar je temno, si zaradi strahu mnogo žensk ne upa na cesto, ker se bojijo, da bi jih kdo napadel. Za zaščito je treba reči fantu, očetu, skratka moškemu. Potreba po zaščiti pa povratno deluje na moške tako, da jim povečuje njihov občutek moči. Moški se pogosto vedejo do žensk zaščitniško in pokroviteljsko, v dobri veri, da takšno kavalirstvo ženskam godi, v resnici pa s tem kažejo, da žensk ne doživljajo kot enakovrednih partnerk v medosebnih odnosih in komunikacijah.

Neenakopraven odnos se kaže tudi v delitvi dela med spoloma. Kljub temu, da je večina žensk zaposlenih, poleg plačanega dela, opravijo še veliko neplačanega, gospodinjskega in

skrbstvenega dela v zasebni sferi. Pa tudi delo nezaposlenih žensk, gospodinj ni cenjeno in priznано. Za moderno družbo je namreč značilno, da priznava proizvodno delo, ki je ekonomsko ovrednoteno, delo na zasebnem področju pa je nekaj samoumevnega, naravna naloga ženske in pogosto sploh ni priznано kot pravo delo.

Vseh prej opisanih zadev pa velikokrat ne prepoznavamo kot problem, številne vsakdanje situacije, ki odražajo neenakost se zdijo nekaj samoumevnega in zgornjim stališčem nasprotuje veliko žensk in še več moških. Vendar obstaja povezava med družbenim položajem žensk in različnimi oblikami nasilja, ki ga doživljajo posameznice, najpogosteje s strani najbližjih moških sorodnikov. Že feministke so v 60. letih pokazale, da je nasilje nad ženskami v družini strukturalno nasilje, ki ga je mogoče videti in razumeti v dinamični, medsebojni povezanosti z drugimi vidiki nasilja. Obstaja povezava med t.i. zasebnim in javnim nasiljem proti ženskam. Pri nasilju nad ženskami gre v osnovi za moško nadvlado, pri čemer ne mislimo samo na fizično moč ali nasilni temperament, temveč predvsem na družbeno, ekonomsko, politično in psihološko moč. Nasilje nad ženskami je sredstvo za podrejanje, v nasilju se družbena moč moških najbolj drastično izrazi. Nadvlada na družbenem in političnem področju povzroča in omogoča zlorabljanje žensk v zasebnem področju. Nasilje je najmočnejše sredstvo družbene kontrole, s katerim moški držijo ženske v družbeno pripisanih vlogah. Poleg tega pa tudi posledice nasilja utrjujejo neenak družbeni položaj žensk. Strah, občutek ponižanja in razvrednotenja, nemoč, občutek izoliranosti in še mnoga druga čustva so pomembna ovira žensk pri vstopanju v javno življenje in uveljavljanju pravic in interesov svoje družbene skupine. Na ta način nasilje zmanjšuje in ohranja manjšo družbeno moč žensk.

Naj v tem kontekstu omenim še koncept družbene moči. Moč je v feministični analizi razmerje, ki določa interakcije med moškimi in ženskami v vseh plasteh družbenega življenja. Od žensk se v nasprotju z drugimi zatiranimi skupinami pričakuje, da bodo živele v intimnem odnosu s tistimi, ki nad njimi izvajajo moč, jim izkazale spoštovanje in ljubezen (Kelly, 1996). Feministično gibanje je usmerilo svojo pozornost na moč v intimnih odnosih. Moč moških je okrepljena s številnimi moškimi družbenimi vlogami, ki so jim pripisane določene avtoritete: šef, oče, mož. Določene skupine moških imajo zaradi različnih družbenih privilegijev več moči kot druge, vendar imajo moški kot skupina vselej več moči kot ženske. Pogosto se dogaja, da dominantne družbene skupine zaradi moči, ki jo imajo, izražajo agresijo

do podrejenih skupin. Razkazovanje moške moči je prisotno v vsakdanji medosebni komunikaciji (npr. vsiljivi dotiki, številne šale na račun žensk, jezikovni vzorci, ipd.).

Naj za zaključek tega poglavja omenim, da je nasilje nad ženskami področje, kjer je še veliko neodkritega. Veliko nasilja nad ženskami namreč ni niti prijavljeno niti odkrito in zaradi tega lahko o pogostosti nasilja nad ženskami samo sklepamo. Po oceni Društva SOS telefon v Sloveniji doživlja nasilje v partnerskem odnosu vsaka peta ženska, posilstvo pa doživi v času svojega življenja vsaka sedma (Priročnik Društva SOS telefon, 2000).

4. NASILNE ŽENSKÉ

O nasilnih ženskah, njihovem kriminalnem vedenju in delikventnosti obstaja zelo malo raziskav. Šele v zadnjih dveh desetletjih, ko je vpletenost žensk v kriminal in kazniva dejanja zelo narasla, so se pričele pojavljati bolj kompleksne analize tega pojava. Raziskave pa se v največji meri osredinjajo na vprašanje, zakaj je v kriminalna dejanja vpletenih manj deklet/žensk v primerjavi z moškimi, manj pa se raziskave ubadajo z motivi, ki privedejo do agresivnosti žensk.

V naslednjem poglavju bom najprej opisala nekaj posebnosti ženske odklonskosti, nato pa se bom osredinila na odklonsko vedenje žensk v smislu družbenega vprašanja oz. problema. Gre namreč za to, da je potrebno odklonsko vedenje žensk pojasnjevati večvzročnostno. Pri analizi odklonskosti moramo namreč upoštevati biološke, psihološke dejavnike in tudi družbene, zgodovinske ter ekonomske dejavnike. V nadaljevanju bom opisala nekaj značilnosti, ki so povezane z nasilnimi dekleti, na koncu pa se bom osredotočila na kazniva oz. odklonska dejanja, ki jih storijo žensko znotraj družine.

4.1. NEKAJ POSEBNOSTI ŽENSKÉ ODKLONSKOSTI

Kriminološki pisci pripisujejo ženskemu spolu nekaj posebnosti, zlasti zaradi domnev o t.i. »spolno stereotipnih vlogah«. Iz njih pa naj bi po mnenju mnogih izhajali razločki med moško in žensko deviantnostjo.

Žensko kriminalnost razvrščajo avtorji na različne načine. Opaziti pa je, da prihaja s spremenjeno vlogo žensk v družbi, z možnostjo zaposlovanja, enakimi pravicami in enakopravnostjo nasploh, neodvisnostjo od moškega spola v velikem delu sveta, nadalje zaradi tehnologizacije, migracije, urbanizacije in ne nazadnje zaradi etničnega, rasnega in razrednega prebujanja tudi do novih oblik človeških ravnanj, ki so prepovedana v pravu in v katerih so udeležene tudi ženske (Pečar, 1982: 114).

Povsod po svetu zadnja leta ugotavljajo porast ženske nasilnosti in udeleženosť žensk v kaznivih dejanjih, kjer jih doslej ni bilo. Zlasti je porasel delež žensk v oboroženih ropih,

napadih, poraslo pa je tudi število ženskih združb. Zelo je porasla nasilnost žensk v okviru zasebne sfere, torej nasilnost nad otroki in možem. To naj bi bilo povezano z vse večjim nezadovoljstvom žensk zaradi neizpoljenih emocionalnih potreb, s potrto, ljubosumnostjo, občutki nemoči, itd. (Ben-David, 1993: 345).

Ženske storilke so pri kriminaliteti zoper življenje in telo kot tipičnemu nasilniškemu ravnanju vpletene v detomore, znatno manj pa v uboje in telesne poškodbe. Naj v tem okviru omenim, da nasilne oz. agresivne ženske nekateri razvrščajo v 3 skupine (Hamlett, 1998): prva skupina vključuje ženske, ki so agresivne v samoobrambi, da bi pobegnile ali se zavarovale pred nasiljem partnerja. Saunders (1986) je ugotovil, da je bil za žensko agresivnost ta motiv najpogostejši. V drugo skupino spadajo ženske, ki imajo za sabo dolgo zgodovino nasilja, ki so jim ga povzročali v otroštvu ali pa bivši partnerji. Te ženske zavzamejo v življenju stališče, »da jim nihče nikoli več ne bo škodoval«. Nasilne ženske v tretji skupini so identificirane kot primarno fizični napadalci, ki uporabljajo svojo večjo fizično moč, da bi nadzorovale svoje partnerje.

Premoženjska kriminaliteta je najštevilčnejši pojav pri ženskah. Vendar ženske izvršujejo pretežno neznatna dejanja, zato pogosto sploh ne pridejo pred sodišče ali pa celo niso odkrite. Premoženjski kriminal, za katerega bi lahko rekli, da je feminiziran, so tatvine v samopostrežnih prodajalnah. Ženske, ki kradejo so pogosto osamljene, izolirane, nimajo nikogar, ki bi jim stal ob strani. Kradejo, da preživijo. Pogosto pa se zgodi, da sploh ne vedo in ne razumejo, zakaj kradejo. Ko jih zasačijo, so kar nekako olajšane, saj vseskozi vedo, da jih bodo nekoč ujeli. Kraja v trgovinah ni v skladu z življenjskim stilom nekaterih žensk, je pa verjetno klic na pomoč za razrešitev nekaterih drugih težav. Kako pomagati takim ženskam? Najbolj učinkovita oblika je skupinska terapija, kjer se ženske naučijo poiskati podporo pri ljudeh okoli sebe in tudi znotraj same sebe, naučijo pa se tudi presekati krog osamljenosti (Kolman, Wasserman, 1991: 48).

Kar zadeva spolno kriminaliteto, ženske kot storilke spolnih kaznivih dejanj redkeje prihajajo pred sodišča, hkrati pa je tovrstno varstvo prirejeno predvsem zanje, če jih ogrožajo moški. Med drugimi kaznivimi dejanji velja omeniti kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa, pri katerih delež žensk narašča. Kolikor gre za nekriminalno odklonsko vedenje žensk, so v ospredju največkrat prostitutcija in toksikomanije, ki se povezujejo s promiskuiteto, potepuštvom, beračenjem. Vdajanje določenim oblikam odklonskega vedenja vedno olajšuje

udeležbo v drugih oblikah in kdor se ukvarja s kriminalom, tistemu ni več težko biti odklonski tudi na nekriminalen način (Pečar, 1982: 116).

4.2. KRIMINALNOST IN DEVIANTNOST ŽENSK KOT DRUŽBENO VPRAŠANJE

Čeprav je žensk številčno več kot moških, je njihova kriminalnost in deviantnost povsod po svetu znatno nižja. Številne študije, ki se posredno ali neposredno ukvarjajo z vprašanjem, zakaj ženske storijo manj kaznivih dejanj, se preveč enostransko ukvarjajo s sestavinami, ki pomenijo kriminogene dejavnike v etiologiji ženske deviantnosti. Če poudarjajo fiziološke določilnice, zanemarjajo družbene, zgodovinske, etnične, psihološke in druge. Če so družbenopolitično naravnane, jim manjka dognanj s področja biopsihološke strukture ženskega spola. Če dajejo v ospredje duševnost, ostaja vse drugo v ozadju.

Kakorkoli že, če posamezne družbe globalno ne rešujejo problemov, s katerimi se srečujejo ženske, kot družbenih vprašanj, potem vsaj feministična gibanja postavljajo na plan težave, stiske in krivice pripadnic ženskega spola, med katerimi kriminalnost ni na zadnjem mestu. Kolikor gre za kriminalnost žensk, zbuja pozornost njeno na splošno postopno, toda nezadržno naraščanje, ki po svojem trendu marsikje po svetu prehiteva ustrezne kazalce na tabelah za moške.

Ženska kriminaliteta in deviantnost je, tako kot ostala družbena patologija, najprej družbeno vprašanje, predvsem dejanskost in ne mit, ki naj bi se jo pojasnjevalo večvzročnostno in predvsem tudi družbenogospodarsko in ne samo biopsihološko. Čeprav ne v celoti, pa vendarle postajajo družbene silnice enake tako za moške kot za ženske, saj se z emancipacijo žensk zmanjšuje razkorak med moškim in žensko, pa tudi med kriminaliteto moških in žensk (Pečar, 1981: 43).

4.3. DEKLETA IN NASILJE

V zadnjih dveh desetletjih je participacija deklet v kriminalu in delikventnem vedenju zelo narasla. Kljub temu pa še vedno obstaja zelo malo raziskav o vzrokih deklinškega nasilja, malo pa je tudi raziskav, ki se bi nanašale na deklinško oz. žensko deviantno vedenje. Naj omenim, da je ta tema zelo kompleksna in jo je potrebno razčleniti na mnoge elemente, kot so npr. razlike v nasilju deklet in fantov, vzroki za deklinško nasilje, družbeni dejavniki itd.. V nadaljevanju bom obravnavala omenjene dejavnike.

Nasilna dejanja, ki jih storijo dekleta, se v veliki meri razlikujejo od fantovskega nasilja. Za fante je značilno, da v večji meri nosijo s sabo orožje (posebej pištole), dekleta pa orožja ne uporabljajo; če pa že, običajno nosijo s sabo nož. Če se zgodi, da dekle nekoga ubije, je razlog/motiv za to običajno konflikt (npr. spor v družini), fantje pa pogosteje ubijajo, medtem ko izvršujejo neko kriminalno dejanje (npr. rop). Dekleta tudi niso na splošno tako pogosto aretirana kot fantje; zelo malo je možnosti, da bodo dekle aretirali zaradi nasilnih zločinov, kot so npr. umor, posilstvo. Naj v tem okviru še omenim nasilje, ki se vrsti v šolah. Večino agresivnih oz. nasilnih dejanj, kot so pretepanje, nadlegovanje, nošenje orožja, grožnje, izsiljevanje izvršujejo fantje in to predvsem nad drugimi fanti. Malo je deklet, ki izvršujejo prej naštetih dejanja, je pa za njih značilno, kot sem omenila že prej, da za orožje največkrat izberejo nož in ne pištole. Artz (Artz v Weiler, 1999: 3) pravi, da neuspeh v šoli pogosto pripelje do nasilja in delikventnega vedenja. Predvsem naj bi slaba udeležba v šoli oz. slab šolski uspeh vplival na dekleta. Visoke ocene in pozitivna samopodoba naj bi dekleta odvrčala od nasilja, je pa zanimivo, da naj bi imela obraten učinek na fante. Heimer (Heimer v Weiler, 1999: 3) pravi, da visoke ocene fantov krepijo njihovo samozavest, ki pa se lahko usmeri k tveganju in delikventnim dejanjem.

Ker se je število deklet, udeleženih v nasilnih dejanjih močno povečalo, so se v 70. letih 20. stoletja raziskovalci pričeli tej temi bolj intenzivno posvečati. Kot sem omenila že na začetku poglavja, so zanemarili motive, ki privedejo dekleta/ženske do nasilja. Največkrat so vzroke za večjo agresivnost moških kot žensk iskali v bioloških razlikah med spoloma; kot drug razlog so nekateri navajali razlike v socializaciji; kot tretji razlog pa so zopet drugi omenjali žensko gibanje, ki naj bi opogumljalo ženske, da prevzamejo nekatere tipično »moške načine obnašanja« (popivanje, pretepanje,...). Nekatere raziskave so se osredotočile tudi na to, kako družbeni razred, rasa, etničnost in kulturne interakcije vplivajo na ženske, da se vedejo

agresivno. V veliki meri menijo, da naj bi predvsem revščina, ločitve, smrt staršev, zapuščenost, alkoholizem, vodili v agresivnost, nezaupanje in željo po maščevanju (Weiler, 1999).

4.4. ŽENSKE KOT STORILKE KAZNIVIH DEJANJ IN ODKLONSKA RAVNANJA, KI JIH IZVRŠUJEJO ZNOTRAJ DRUŽINE

Danes se v kriminoloških in drugih raziskavah precej razmišlja o vlogi ženske v družini in zakonski zvezi, o pomenu matere za vzgojo otrok. Kriminologija se pri pojasnjevanju družinske kriminalne etiologije močno opira na številne družbene vede, ki pojasnjujejo odklonsko vedenje, izhajajoče iz družinskih razmer. Seveda pa vlada pri tem največje zanimanje za tiste družinske dejavnike, ki se vsaj hipotetično povezujejo z nastajanjem delikventnosti in s prispevkom odraslih storilcev kaznivih dejanj na oblikovanje vedenja otrok in ostalih družinskih članov. Družina kot primarna skupina gotovo ni edina v sklopu dejavnikov, ki vplivajo na vedenje mladih ljudi, je pa nedvomno zelo pomembna. Med vsemi problemi družinske patologije so v središču pozornosti storilke kaznivih dejanj in vse tiste silnice v družini, ki pogojujejo, da takšne postanejo.

Kolikor gre za žensko kot storilko kaznivega dejanja v družini, naletimo pri tem na tiste odklonske pojave, ki so v zvezi z njeno vlogo v tej primarni človeški skupini. To so detomori, zanemarjanje ali trpinčenje otrok, umori družinskih članov itd., pa tudi nekriminalna odklonska vedenja, kot so npr. prostitucija, promiskuiteta in sploh vedenja povezana s spolnostjo, ki v morebitnih krvoskrunskih razmerjih prerašča v kriminal. Izven družine storijo ženske, tako kot moški, veliko kaznivih dejanj, vendar pa na splošno nikoli toliko, kot znotraj družine. Zunaj družine ženske ne prevladujejo nad moškimi v nobeni drugi kriminaliteti, razen pri tatvinah v trgovinah. To pomeni, da so ženske najbolj kriminalne tam, kjer opravljajo svojo temeljno nalogo človeške reprodukcije, oz. tam, kjer si je moški svet ob dominantnosti nad ženskami skozi zgodovino izmišljal vrednote, ki jih je treba varovati s kaznovalnim pravom (Zaviršek, 1993: 42).

Pojav trpinčenja, zlorabe in zanemarjanja otrok, katerega odkritje je pred desetletji temeljito pretreslo najprej ZDA in se potem kot nočna mora razširilo po vsem svetu, ni več posebna novost tudi pri nas. Odkritje trpinčenja otrok je nedvomno skrajno mučno. Mučno spoznanje

pa ni to, da obstaja nasilje kot tako, temveč to, kako pogosto nasilje nad otroki preseže vsako mero pričakovanj in dopustnosti, kako pogosto sta nasilje in zavračanje edina interakcija, ki jo otroci prejmejo, še zlasti pa to, kako dolgo je kultura uspela ohraniti resnico o nasilju kot skrivnost in podobo doma kot popolnoma varnega zatočišča (Zaviršek, 1993: 54).

Kakšen tip zlorabe doživlja otrok, je najpogosteje odvisno od spola odraslega, ki skrbi za otroka in od spola otroka. Dečki so pogosteje žrtve telesnega nasilja, deklice pa spolnega. Vemo, da moški pogosteje pretepajo otroke in da so praviloma storilci spolnih zlorab. Ženske pa izkazujejo nadvlado tako, da na otroke usmerijo svoje onipotentne fantazije o tem, kaj mora otrok doseči, kakšno funkcijo mora zanj kot mater in skrbnico opraviti itd. Čeprav se je dolgo verjelo, da so ženske boljše negovalke otrok, da so boljše skrbnice, kar so najraje verjele tudi same ženske, danes vemo, da temu ni tako. Fizično in psihično nasilje, še posebej, če je storjeno s strani nekoga, ki mu je otrok zaupal, npr. matere, pusti hude posledice na doživljanju, čustvovanju in vedenju otroka, pa tudi odraslega. Še posebej ogrožajoče pa so posledice spolnega zlorabljanja otrok.

Allen je leta 1991 v primerjalni študiji primerjal karakteristike 65 žensk in 75 moških, ki so spolno zlorabljali otroke. Ugotovil je, da predvsem ženske storilke izhajajo iz družin, v katerih so odrasli zlorabljali otroke in kjer so bile tudi same zlorabljene. Veliko moških pa je izhajalo iz družin, kjer je vladal alkohol in antisocialno vedenje. Pokazalo se je, da se skupini storilcev (ženske in moški) glede na različne dejavnike ne razlikujeta bistveno. Čeprav na zunaj razlike med ženskami in moškimi torej niso bistvene, pa bi se bilo potrebno vprašati, kakšne motive so imeli eni in drugi za storitev svojega dejanja. Motive lahko razberemo iz vrste in načina spolne zlorabe (Kaufman, Wallace, Johnson, Reeder, 1995: 324).

Med kaznivo oz. odklonsko dejanje, ki ga lahko stori ženska znotraj družine sodi tudi detomor. Vprašanje, ki si ga strokovnjaki v tem okviru pogosto zastavljajo pa je, ali je detomorilka ženska kot vsaka druga ali pa je to ženska s posebnimi lastnostmi, ki je izneverila svojo žensko naravo. To vprašanje se že dolgo in pogosto postavlja, odgovora nanj pa še ni. Danes je znano samo to, da lahko detomor stori tako duševno normalna kot duševno motena ženska. Najbolj raziskana osebna lastnost storilk je njihova starost v času dejanja. Herschman in Schmitz sta npr. leta 1958 dokazala, da ženske storijo dejanje najpogosteje v starosti od 21 do 25 let. Sledijo jim mladoletnice in ženske stare nad 35 let (Cajner, 1993:76).

Detomorilke imajo ponavadi skromno čustveno življenje, v glavnem so depresivno razpoložene, večinoma čustveno zavrte, neugodne dogodke in situacije potlačijo v podzavest, od koder potem ovirajo njihovo normalno delovanje in v določenem trenutku povzročijo kriminalno vedenje. Družine detomorilk so običajno strogo patriarhalne in konzervativne. Detomorilke so pogosto živele v strahu pred očetom ali pred obema staršema, njihov odnos do staršev je ambivalenten. V teh družinah je spolnost velik tabu, tako da dekleta, razen prepovedi in groženj, ne dobijo o tej temi v svoji družini nikakršnih informacij.

Čeprav je represija še vedno dominantna oblika družbene reakcije na kriminaliteto in deviantnost, pa bi bilo potrebno začeti s preventivnim delovanjem. Da možnosti za preprečevanje detomorov so, nam kažejo podatki o motivih za to dejanje. Raziskave kažejo, da so najpomembnejši vzroki detomorov socialni dejavniki. Po nekaterih podatkih je kar v 53% primerov vzrok za detomor težak materialni položaj (Cajner, 1993: 85).

Naj v tem okviru še omenim, da večinoma prevladuje stališče, da so v družini nasilni moški, ženske pa so pasivne žrtve. Nasilje žensk nad moškimi je sicer znano, ampak po mnenju javnosti tako redko, da je dejansko le izjema, ki potrjuje pravilo. Vendar pa so se konec 70. let 20. stoletja v ZDA pojavile prve razprave o ženski agresivnosti v družini, ki so pokazale prav nasprotno, in sicer, da so ženske v partnerski zvezi le nekoliko manj nasilne kot njihovi partnerji. Tako se je tudi glede nasilja žensk nad moškimi oblikoval nov termin »*battered husband syndrome*« (sindrom (pre)tepenega moža) (Filipčič, 2000: 202; 2002: 235). Pretepanje oziroma zlorabljanje moških je očitno še dosti globlje zastrto s skrivnostmi, kakor zloraba žensk in otrok.

Vendar pa se je potrebno na tem mestu vprašati, v kakšnem kontekstu se pojavlja takšna oblika nasilja. Ali gre za reakcijo oz. odgovor ženske na nasilje s strani moškega ali pa predstavlja provokacijo. Kritiki teh raziskav so namreč mnenja, da je večina nasilnih dejanj žensk storjenih v samoobrambi, kar bi bilo potrebno upoštevati pri pojasnjevanju velikega deleža agresivnih žensk.

5. SODOBNI TEORETIČNI POGLEDI NA KRIMINALITETO IN NASILJE ŽENSK

V zadnjih nekaj desetletjih so kriminaliteta, deviantnost in nasilje žensk močneje pritegnili raziskovalno pozornost. V (sodobni) kriminologiji so se pojavile feministične perspektive, ki imajo skupni imenovalc v dveh ključnih poudarkih. Eden je usmerjen v kritiko tradicionalnih teorij o kriminaliteti žensk, drugi pa zadeva žensko in moško spolno vlogo (gender) v teorijah o odklonskem in kriminalnem vedenju. V tem okviru sem bom v največji meri posvetila feminističnim perspektivam. J. Simon in Jean Landis (1991: 1-13) navajata štiri temeljne teorije glede etiologije oz. proučevanja vzrokov sodobne ženske kriminalitete in nasilja: teorija »maskulinizacije«, teorija priložnosti, teorija marginalnosti in teorija »kavalirstva«. Te teorije, ki so prevladujoče v socioloških raziskavah, povezujejo spremembe v ženski kriminalnosti in deviantnost, z izboljšanjem statusa ženske kot posledico sodobnega ženskega gibanja, kar je posebej značilno za teorijo »maskulinizacije« in teorijo priložnosti.

5.1. TEORIJA »MASKULINIZACIJE«

Teorija »maskulinizacije«, ki jo je popularizirala avtorica Freda Adler (v Simon in Landis: 1991: 6) povezuje spremembe v kriminaliteti s spremembami v subjektivni drži, ki so jih povzročile spremembe spolnih vlog. Teza zagovarja obstoj vzročne zveze med ženskim gibanjem, spreminjajočimi se družbenimi vlogami žensk, maskulinizacijo ženskega vedenja (premik od pasivnosti k agresivnosti in prevzemanje moških socialnih vlog) ter spremembami v vzorcih neprilagojenega vedenja žensk. Adlerjeva je torej domnevala, da so ženske postale bolj udeležene v kriminaliteti, ker so se polastile družbenih vlog moških, tako na legitimnih kot tudi na nelegitimnih področjih dejavnosti. Ženske naj bi s tem, ko so se osvobodile tradicionalnih spon in ko so prevzele moške družbene vloge, postale bolj zahtevne in se hočejo uveljaviti na tipično moški način.

Teorija »maskulinizacije« je usmerjena v kriminalni potencial žensk, ki naj bi si s svojim uporom zoper družbeno podrejenost prizadevale in se gnale za moškimi cilji doseganja uspešnosti in družbene moči. V svojih prizadevanjih pa naj bi bile nekatere zmožne uporabljati katerokoli sredstvo, tudi protizakonito.

Stališča Adlerjeve so se izkazala kot zelo kontroverzna, še posebej ker bi jih lahko uporabili za namig, da je bila osvoboditev žensk slaba stvar. Spodbudila pa so premišljeno proučevanje vprašanja, ali se kriminaliteta žensk povečuje.

5.2. TEORIJA PRILOŽNOSTI OZIROMA MOŽNOSTI

Stališče te teorije je, da ženske niso niti bolj niti manj moralne kot moški, niti bolj ali manj nagnjene k sodelovanju v kriminalnih aktivnostih. Vendar pa so priložnosti, večšine in družbeno okolje tisti, ki so ženske skozi zgodovino omejevali, da bi izvrševala kriminalna ter nasilna dejanja, medtem ko so ravno ti dejavniki pri moških prispevali k njihovem nagnjenju h kriminalni aktivnosti. Bistvo te teorije je v tem, da ima ženska, ko postaja bolj enakopravna moškemu tako pri delu kot doma in v prostem času, večje možnosti ali pa več priložnosti, da se približa vrstam in načinom kaznivih dejanj, ki so dotlej veljali za moške.

Teorija izpostavlja razmerje med položajem osebe (delovno mesto) in njeno priložnostjo za zagrešitev različnih tipov kaznivih dejanj. Kriminalna aktivnost naj bi bila torej vzročno povezana s položajem in posledično z možnostmi oz. priložnostmi, ki jih nudi delovno mesto. Teorija priložnosti predvideva rast premoženjskih prestopkov, povezanih s položajem osebe na delovnem mestu, vendar hkratio zmanjšanje nasilniških prestopkov.

Ena od kritik tega pristopa poudarja, da ženske v ekonomskem smislu niso več odvisne od moških, da imajo na delovnem mestu enake priložnosti za kriminalna dejanja, pa vendar v večini primerov teh priložnosti ne izkoristijo.

Teorija »maskulinizacije« in teorija priložnosti oziroma možnosti pripisujeta vzroke za porast ženske kriminalitete emancipaciji žensk in feminizmu. F. Crities in C. Hale (v Nikolić-Ristanović, 1991:17) ostro napadata to stališče in poudarjata, da je gibanje za pravice žensk dobesedno izpustilo ženske iz nižjih socialnih slojev, med katerimi je najvišja stopnja kriminalitete. Te ženske ne le da niso dobile več pravic in možnosti, temveč je postal njihov boj za goli obstoj še težji. Tudi Box in Hale (v Nikolić-Ristanović, 1991:17) zastopata podobna stališča kot prej omenjena avtorja. Kriminaliteto žensk pojasnjujeta bolj z ekonomsko marginalizacijo žensk iz nižjih slojev, kot s kriminogenostjo ženske emancipacije.

5.3. TEORIJA EKONOMSKE MARGINALNOSTI

Teorija ekonomske marginalnosti vsebuje predpostavke, da večja udeležnost žensk na trgu delovne sile ne pomeni nujno tudi večje enakopravnosti med spoloma ali izboljšanje ekonomske situacije žensk. Teorija navaja, da imajo prestopnice delovne položaje, za katere sta najbolj značilna slaba plača in ne preveč varno delo ter, da ženski kriminal, katerega vsebina je najpogosteje manjši premoženjski prestopnik, predstavlja odgovor na revščino in ekonomsko negotovost.

Zagovorniki te teorije ne nasprotujejo dejstvu, da je udeležba žensk v delovni sili narasla, vendar pa so možnosti zaposlovanja in prav tako realnost kvalitete zaposlitvene distribucije za ženske še vedno omejene. Socialno stanje žensk se torej ni izboljšalo. Ekonomski pritiski na žensko, ki jih povzročajo brezposelnost, slabo plačano žensko delo, nesprejemljive socialne podpore, so tisti, ki po teoriji ekonomske marginalnosti vodijo ženske k iskanju koristi s pomočjo kriminalne aktivnosti (kot alternativa ali dopolnilo k redni službi).

5.4. TEORIJA »KAVALIRSTVA«

Teorija moškega »kavalirstva« oziroma teorija blažjega obravnavanja kriminalnih dejanj žensk s strani policistov, tožilcev, sodnikov in včasih tudi življenjskih partnerjev, skuša pojasniti razlog nižjega števila prestopnic v kriminalni statistiki. Tisti, ki »kavalirsko« obravnavajo ženske, se sklicujejo na žensko nebogljenost, šibkost, materinstvo itd. Gre za pokroviteljsko vedenje moških pod plaščem zaščitništva, za to, da ženskam tudi na področju kriminalitete ne priznavajo sposobnosti.

6. TEORIJA DRUŽBENE KONTROLE

Ker so ženske manj »kriminalne« od moških, je v feministični kriminologiji več teorij o ženski prilagojenosti oz. vlogi ženske v procesih formalnega in neformalnega družbenega nadzora, in sicer v zasebni in javni sferi. Abbot in Wallace (1990: 161) ugotavljata, da dvojna kontrola (ženske so določene s spolom in razredno pripadnostjo) pojasnjuje, zakaj te storijo manj kaznivih dejanj kot moški. Proces socializacije v žensko vlogo omejuje možnosti za odklonsko ravnanje. Dekleta naj bi potrebovala skrb in varovanje in v skladu s temi vrednotami se odvija tudi socializacija v družini: dekleta so bolj nadzorovana kakor fantje. Starši dekletom dovoljujejo manj svobode, veliko skrbi se posveča primernemu spolnemu obnašanju, od deklet se pričakuje, da bodo čim dlje ohranile devištvo, pri fantih pa ravno obratno. Socializacija odvrča osebe ženskega spola od agresivnega, pa tudi samozadostnega, pustolovskega, drznega in nasploh tvegane vedenja. Na vseh družbenih prizoriščih (zasebnih in javnih) se na žensko gleda s strožjimi (ne le »moškimi« ampak tudi »ženskimi«) očmi kakor na moškega. To napeljuje k pomembnemu dejstvu, da je meja med »normalnim« in »nenormalnim« zelo elastična; kar je pri moških videti normalno, je pri ženskah videti kot nenormalno. Skratka, gre za dvojna merila.

Predstavniki oz. predstavnice te perspektive so ostro napadli teorijo »maskulinizacije« in teorijo priložnosti, po katerih ženske odstopajo od tradicionalnih vlog svojega spola in sprejemajo tipično moški način vedenja. Vzrok za naraščanje števila obsojenih žensk ni torej gibanje za emancipacijo, ki je posledica družbenih sprememb.

Pat Carlen (v Abbott in Wallace, 1990: 168) je skušala razviti feministično teorijo družbene kontrole in v njej izpostavila naslednje:

1. Ženske so na splošno konformistke, ker smatrajo, da se to »izplača«. Večina žensk se obnaša v skladu z normami, saj deviantno obnašanje prinaša več škode kot koristi.
2. Zaposlene ženske so nadzorovane preko dveh področij: s strani javnosti na delovnem mestu in s strani družine. Ker so dvojno nadzorovane morajo vzdrževati dvojno »podobo«: tako, ki ustreza pričakovanjem na delovnem mestu in tako, ki izpolnjuje pričakovanja glede spolne vloge v zasebni sferi doma.

3. Večina žensk delavskega razreda se vda svoji razredni in spolni pripadnosti. Izkoriščevalska narava teh dveh pripadnosti je zasenčena z ideologijo familiarnosti in skupnosti, ki delujeta skupaj, da bi preprečila ženskam ogrožanje pozicije, ki jo kot predstavnice delavskega razreda trenutno imajo.

4. Predanost normam, ki jih propagira delavski razred, je izražena v družinah, kjer so deklice vzgajane v smislu, da je moški tisti, ki skrbi za blagostanje družine, ženska pa je skrbnik otrok. Dekleta se učijo primerne vedenja prek medijev (npr. ženske revije), ki propagirajo poroko.

5. Večina žensk ni označenih kot »kriminalne«, četudi so bile zasačene pri dejanju, ki je v nasprotju z zakonom, če pokažejo, da živijo v skladu s svojo spolno vlogo. Ženske, ki zavrnejo družinsko življenje, bodo bolj verjetno spoznane za kriminalne.

6. Ženske, ki sebe smatrajo kot marginalne in ki nimajo kaj izgubiti, se lahko vdajo kriminalu, ker je to izhod iz revščine in družbene izolacije.

Ženske so zaradi dvojne kontrole (v javni in zasebni sferi) bolj konformne kot moški. »Normalna« ženska naj bi bila mati in žena, medtem ko je ženska, ki ne sprejema te vloge, nekonformistična in potrebuje resocializacijo, da se bo lahko vključila v družinsko življenje in igrala vlogo, ki se od nje pričakuje (Abbott in Wallace, 1990: 167-168).

Neformalno družbeno nadzorstvo (Ristanović-Nikolić, 1991: 18), ki deluje v najožji družini, soseski, med prijatelji in drugimi, ki sprejemajo prevladujoče stališče o položaju ženske v patriarhalni družbi, oz. stereotip njenih družbenih vlog, skrbi za ohranjanje podrejenega položaja žensk. Od ženske se pričakuje, da bo dobra mati in gospodinja, in če ne zadovoljuje teh meril, jo okolica obsoja, ne glede na njeno uspešnost pri opravljanju nekaterih drugih družbenih dejavnosti. Veljavna pravila narekujejo, naj bo ženska ubogljiva, potrpežljiva, plaha, neodločna, nesposobna, da bi se sama spoprijemala z resnejšimi problemi, pasivna, nenapadalna, neustvarjalna. Ženska, ki odstopa od teh pravil, velja za slabo, pogosto tudi odklonsko.

Kalupi oz. družbena pričakovanja glede obnašanja žensk in vpliv neformalnega nadzorstva (predvsem družine), vplivajo na to, da so ženske manj primerne za kriminalno dejavnost in da imajo za to tudi manj možnosti. Če pa do kriminalitete že pride, je njena struktura drugačna od moške. Neformalno družbeno nadzorstvo pritiska na žensko, naj čim več časa preživlja

doma in v razmeroma ozkem krogu ljudi. Tako zožuje njeno dejavnost in konflikte, s tem pa tudi kriminalno vedenje, na razmeroma majhen prostor in ozek krog ljudi.

7. DRUŽBENI RAZRED IN ODKLONSKO VEDENJE

Spol kot ena izmed socioloških kategorij je bil v mnogih študijah zanemarjen. Ko so bili moški v večini družin glavni hranilci in je bilo zaposlenih razmeroma malo poročenih žensk, so bile ženske pretežno moškim sociologom, ki so izvajali raziskave, za teorijo o razredih precej nepomembne. Toda, ko so ženske vse bolj združevale plačano delo z domačimi opravili in postale prav tako številčen del delovne sile kot moški, je postalo oblikovanje teorij stratifikacije nemogoče, ne da bi upoštevali položaj žensk. Ker pa so bile ženske pogosteje zaposlene za nepolni delovni čas kot moški, ker so bile nekatere gospodinje in ker sta lahko imela zakonska partnerja službi v različnih razredih, je vključevanje žensk sprožilo vrsto teoretičnih problemov za teorije stratifikacije.

Po eni strani je bilo na ženske možno gledati kot na del razredne strukture, ki v njej na noben način ne oblikuje posebne skupine. Posamezni moški in ženske so torej najprej in predvsem pripadniki razreda, ne pa pripadniki spolnih skupin »moški« in »ženske«. To daje slutiti, da ima ženska iz delavskega razreda več skupnega z moškim iz delavskega razreda kot pa z žensko iz srednjega razreda. Druga možnost pa je lahko pogled, da spolne skupine presegajo družbene razrede in so nemara celo bolj pomembne od razreda. To pomeni, da ima ženska iz delavskega razreda več skupnega z žensko iz srednjega razreda kot pa z moškim iz delavskega razreda (v Haralambos, 1999: 117).

Glede teh stališč obstaja vrsta različic, so pa sociologi razvili različne načine, na katere so poskušali razrešiti problem odnosa med razredom in spolom. Najbolj obetavni pristopi so poskušali povezati prepad med teorijami, ki vidijo spol kot nepomemben v primerjavi z razredom, in tistimi, ki zanemarjajo razred in poudarjajo razliko med položajem moških in žensk v družbi.

V naslednjem poglavju bom opisala feminističen pogled na razredno pripadnost in položaj žensk, nato pa bom opisala teorijo nadzora, ki je najbolj relevantna za obravnavano tematiko.

7.1. FEMINISTIČNI POGLED NA DRUŽBENI RAZRED IN ŽENSKE

Raziskave družbenih razredov predstavljajo v sociologiji eno glavnih tem. Ženske so bile iz teh raziskav pogosto izključene, saj so mnogi poudarjali, da ženske niso stalno prisotne na trgu delovne sile in da njihov družbeni razred determinira »moževa služba«. Feministke so poudarjale, da je takšna obravnava žensk v razredni teoriji seksistična in da vodi k napačnemu razumevanju družbenega razreda, posebej v okviru proučevanja razredne identifikacije in pa družbene mobilnosti. Feministke so ponudile različne rešitve, se pa večina od njih strinja, da je zatiranje žensk primarno dejstvo, ki ga je potrebno skrbno proučiti in obravnavati (Abbott in Wallace, 1990: 35).

V grobem lahko ločimo štiri feministične perspektive, in sicer liberalno/reformistično, marksistično, socialistično in radikalno feministično perspektivo. Vsi štirje pogledi se ukvarjajo s vprašanjem zatiranja žensk in s strategijami kako preseči to zatiranje in izkoriščanje. Se pa te perspektive razlikujejo glede razlag o vzrokih za zatiranje žensk in tudi glede strategij preseganja zatiranja. Liberalne feministke so se v največji meri osredotočile na odkrivanje neposrednih oblik diskriminacije žensk, preseganje zatiranja žensk pa so skušale doseči preko oblikovanja različnih reform. Marksistične feministke trdijo, da je glavni vzrok za zatiranje žensk njihova izključitev iz javne produkcije in da je njihova borba za emancipacijo integralen del boja proletariata (delavskega razreda), oz. njegovega prizadevanja po zrušitvi kapitalizma. Radikalne feministke vidijo glavni problem v moškem nadzoru nad ženskami in v patriarhalnih odnosih; trdijo pa, da se morajo ženske tega nadzora osvoboditi. Socialistične feministke pa vidijo vzroke za zatiranje žensk tako v kapitalizmu kot tudi v patriarhalnih odnosih. Pravijo, da konec kapitalizma ne vodi avtomatično k emancipaciji žensk – ženske se morajo tudi osvoboditi nadzora moških (Abbott in Wallace, 1990: 11-12).

Glavne razlike med feminističnimi teorijami torej ležijo v njihovem razumevanju vzrokov zatiranja žensk. Radikalne feministke tako kritizirajo marksistične in socialistične teorije, ki trdijo, da je patriarhalne odnose moč preseči; radikalne feministke pa trdijo, da imajo moški psihološko in morda celo fizično potrebo, da dominirajo ženskam ne glede na ekonomske razmere. Marksistične in socialistične feministke pa trdijo, da je radikalni pogled zanemaril družbeno-ekonomski sistem, v katerem patriarhalni odnosi delujejo. V nadaljevanju bom opisala pogled radikalnih feministk.

Radikalne feministke trdijo, da imajo ženske skupne interese zaradi tega, ker so vse izkoriščane in zatirane s strani moških. Ženske tako oblikujejo razred, ki je v konfliktu z drugim razredom – to je razred moških. Pozicijo radikalnih feministk je razvila francoska feministka Christine Delphy, ki je trdila, da bi morala biti spolna neenakost na prvem mestu raziskovanj. Večina sociologov se je namreč osredotočila na razredno neenakost kot primarno. C. Delphy je trdila, da zatiranje žensk ne more biti obravnavano kot sekundarno in torej ne sme biti manj pomembno od razredne neenakosti. Trdila je tudi, da ženske oblikujejo razred, ki ga moški izkoriščajo. Ženske si torej v tem okviru delijo skupne interese. Delphyeva pravi, da so osnova za našo obliko družbene organizacije patriarhalne strukture, iz tega pa izhaja, da je glavna ločnica diferenciacije v naši družbi spol. Npr. gospodinje se lahko med sabo razlikujejo po življenjskem standardu, ker so njihovi možje v različnih družbenih razredih, si pa te gospodinje delijo skupno razredno pozicijo, ker jih izkorišča neki drugi razred (razred moških) – delo, ki ga gospodinje opravljajo doma pa jim je »ukradeno« (njihovo delo je odvzeto na enak način kot so odvzete dobrine manualnim delavcem, ki jih proizvedejo) (Abbott in Wallace, 1990: 13-14).

7.2. TEORIJA NADZORA

Teorija nadzora se začne s predpostavko, da ljudje niso niti naravno pokvarjeni in nagnjeni h kriminaliteti niti niso naravno neoporečni in nagnjeni h konformnosti. Namesto tega so ljudje v svojem bistvu racionalni in bodo storili kaznivo dejanje takrat, kadar se zdi, da njegove prednosti prevladajo nad pomanjkljivostmi in so bolj privlačne kakor možne nagrade za konformnost.

Pat Carlen je leta 1985 izpeljala študijo na 39 ženskah, starih od 15 do 46 let, ki so bile obsojene zaradi enega ali več kaznivih dejanj. Posnela je dolge in poglobljene, nestrukturirane intervjuje z vsako od teh žensk. Večina žensk je bilo iz delavskega razreda, Pat Carlen pa navaja, da »kadar ženske prekršijo zakon, so tiste iz nižjih družbenoekonomskih skupin bolj podvržene kriminalizaciji kakor njihove sestre iz srednjega razreda« (v Haralambos, 1999: 448). Carlenova je upala, da bo z rekonstruiranjem življenja takšnih žensk s pomočjo poglobljenega intervjuja identificirala vrsto okoliščin, ki so jih vodile k vpletenosti v kriminal. Carlenova je sprejela teorijo nadzora kot svoj teoretični pristop.

Po Carlenovi so ženske iz delavskega razreda nadzorovane z obljubo nagrad, ki izhajajo iz delovnega mesta in družine. Takšne ženske so spodbujene, da oblikujejo, kar Carlenova imenuje »razredni dogovor« in »dogovor med spoloma«. Razredni dogovor ponuja materialne nagrade, kot so potrošne dobrine, za tiste dostojne ženske iz delavskega razreda, ki vestno delajo za plačo. Dogovor med spoloma ponuja »psihološke in materialne nagrade..., ki izvirajo ali iz truda ali iz ljubezni moškega, ki preživlja družino« (v Haralambos, 1999: 449). Kadar te nagrade niso na voljo oziroma kadar ženske niso prepričane, da so te nagrade realne ali pa vredne žrtvovanja, dogovor propade in kriminaliteta postane možnost.

Carlenova je ugotovila, da so ženske pripisovale svojo kriminaliteto štirim glavnim dejavnikom. To so bili zasvojenost z drogo (vključno z alkoholom), iskanje razburljivega življenja, biti vzgojen v skrbništvu in revščina. Poseben poudarek daje zadnjima dvema dejavnikoma: zelo pogosto sta bili zloraba drog in želja po razburljivem življenju posledica vzgoje v skrbništvu ali revščini.

7.2.1. ZAVRNITEV RAZREDNEGA DOGOVORA

Revščina in vzgoja v skrbništvu sta vodili ženske k zavračanju razrednega dogovora in dogovora med spoloma. Malo žensk je imelo izkušnje z morebitnimi prednostmi razrednega dogovora. Njihov dostop do potrošnih dobrin in do pripomočkov za prosti čas, ki jih družba prikazuje kot izraz »dobrega življenja«, je bil bistveno omejen.

Poskusi, da bi našle legitimni način za zaslužek za spodobno življenje, so bili onemogočeni. Npr. šest od teh žensk je dokončalo program usposabljanja mladih, toda po koncu programa so bile brezposelne. Številne so pridobile v zaporu strokovno izobrazbo, toda pri iskanju službe se je to izkazalo za neuporabno. Mnoge so pri poskusih pridobitve socialnih podpor izkusile vsakodnevna »ponižanja, zavlačevanja in frustracije«. Imele so »močan občutek krivičnega zatiranja in nebogljenosti«. Kaznivo dejanje je bilo način upiranja krivicam in način poskusa rešitve problemov revščine. Ženske s storitvijo kaznivega dejanja niso imele veliko izgubiti, potencialno pa so lahko veliko pridobile (v Haralambos, 1999: 449).

7.2.2. ZAVRNITEV DOGOVORA MED SPOLOMA

Po Carlenovi ženske navadno zavračajo izvrševanje kaznivih dejanj, saj se zaradi svoje vzgojenosti vidijo kot »varuhinje morale v družini«. Ženske imajo tudi manj možnosti storiti kazniva dejanja, ker jih bolj skrbno nadzorujejo kot moške, najprej starši in kasneje možje. Patriarhalna ideologija obljublja ženskam srečo in izpolnitev v družinskem življenju. Za večino žensk v raziskavi do dogovora med spoloma ni prišlo ali pa je bil zavrnjen. Bile so osvobojene družinskega življenja, ali pa so bile tako skrbno nadzorovane, da so se počutile zatirane s strani družine. Nekatere ženske so njihovi očetje spolno ali fizično zlorabili. Osem od njih so partnerji fizično napadli. Dvaindvajset žensk, ki so bile v skrbništvu, je imelo malo možnosti, da »si pridobijo psihološko pripadnost družinskemu življenju«. Preživljanje v skrbništvu je pretrgalo stike s prijatelji in družino. Pobeg iz skrbništva, pogosto brez denarja ali prenehanje skrbništva, včasih brezdomstvo in brezposelnost so zlahka vodili v kriminaliteto. Obsodbe in zaporne kazni niso služile samo zmanjšanju zakonitih možnosti žensk, temveč so še povečale privlačnost kriminala (v Haralambos, 1999: 449-450).

Študija Carlenove je temeljila na majhnem vzorcu žensk večinoma iz delavskega razreda, ki so bile udeležene v precej resnih kaznivih dejanjih. Zaradi tega je posploševanje na podlagi njenih ugotovitev tvegano. Vseeno pa zagotavlja močno podporo mnenju, da kriminalno vedenje postaja bolj verjetno, kadar se pretrgajo mehanizmi družbenega nadzora.

8. NACIONALNA PRIPADNOST, KULTURA IN NASILJE

Nasilje je problem, ki presega vse kulturne, verske in ekonomske meje. Vsako leto prizadene na milijone ljudi, ne glede na njihov družbeni položaj, etnično ali rasno pripadnost, starost, versko ali osebno prepričanje, telesne sposobnosti, nacionalnost in spolno usmerjenost. Nasilja, ki se dogaja v družbi se pogosto ne zavedamo, ker je tako prikrito, lahko pa ga tudi preprosto ignoriramo, kar se dogaja zelo pogosto.

V okviru tega poglavja bom prikazala, kako lahko država s svojo politiko vpliva na pojav in vrste nasilja ter kako lahko vsaka kultura s spodbujanjem razvoja različnih vrednot in norm vpliva na razvoj agresivnega oz. nasilnega vedenja in pa seveda tudi obratno – vpliva lahko tudi na zmanjšanje nasilja in spodbuja razvoj altruizma, empatije, sočustvovanja, itd.

Norme, ki spodbujajo nasilno vedenje, se razlikujejo od družbe do družbe. Mednarodne raziskave kažejo, da imajo v ZDA eno najvišjih stopenj umorov. Med ostalimi 21. industrijsko razvitimi državami, ki so bile vključene v raziskave, ni niti ena dosegla tako visoke stopnje. Raziskovalci so ugotovili, da v kulturi ZDA prevladujejo norme, ki vzpodbujajo nasilno vedenje, in sicer so našli naslednje tri pomembne razloge (Mackie in Smith, 2000):

1.) *Pravica do nošenja orožja in uporaba le-tega*: ta pravica se ne nanaša samo na možnost upora proti zatiralski oblasti, kot piše v ustavi ZDA, ampak pomeni tudi pravico varovati svoj dom pred tujci, vsiljivci itd. Veliko ljudi v ZDA je namreč prepričanih, da bi moral imeti vsak moški v svojem domu orožje in da ima pravico ustreliti vsakega, ki bi »motil njegov mir«. V nekaterih zveznih državah so tudi zakoni prirejeni tako, da osebi, ki je »branila svoj dom«, v okviru sodnega postopka podelijo imuniteto. Redko kdo je za tak umor obtožen.

2.) *Norma/pravica do družinske zasebnosti*: ta pravica se nanaša na dejstvo, da predstavlja dom privatno območje oz. zasebno sfero, kamor javnost nima dostopa. Vendar pa postane ta pravica problematična v primeru družinskega nasilja. Večina norm namreč še vedno podpira tradicionalno strukturo moči v družini; to pa lahko seveda vzpodbuja nasilno vedenje, ki je običajno usmerjeno na ženske in otroke.

3.) »Kultura časti«: najvišja stopnja umorov v ZDA, se po pričakovanjih ne zgodi v najbolj urbanih naseljih, ampak predvsem v podeželskem okolju. Zakaj je temu tako? Richard Nisbett in Dov Cohen (1996) pravita, da v podeželskem okolju tolmačijo termin »kultura časti« zelo striktno, kar pomeni, da se na žaljivke in grožnje takoj odzovejo z nasiljem. Tudi pred tatvinami oz. ko branijo svojo lastnino, so ljudje v podeželskem okolju (primer Južne Karoline) zelo agresivni in največkrat posežejo po orožju. Avtorja sta tudi ugotovila, da so študenti, ki prihajajo iz juga ZDA običajno bolj nasilni kot študenti, ki prihajajo iz severa ZDA (Mackie in Smith, 2000: 511-512).

Na drugi strani lahko govorimo o kulturah, ki imajo stroge norme in vrednote, ki so usmerjene proti agresiji in nasilju. V takih kulturah je medosebno nasilje skorajda nepoznano. Take kulture, ki spodbujajo neagresivno vedenje so v močnem nasprotju z naraščajočim nasiljem v dominantni kulturi zahodnih držav, ki jih obkroža. Dober primer kulture, ki vzpodbuja neagresivno vedenje je po mnenju Carlsona in Millerja (v Moghaddam, Taylor, Wright, 1993) japonska kultura. V japonski kulturi starši nasprotujejo prepriro in vzpodbujajo svoje otroke, da se raje umaknejo oz. izognejo preprirom in pretepom. Matere svojim otrokom pravijo: »*Makeru go kachi*«, kar pomeni »*Izgubiti pomeni zmagati*«. Otroka, ki se bo prepriro/pretepu umaknil, bodo doma hvalili in častili. Že tukaj lahko vidimo razliko med japonsko in ameriško kulturo. V ameriški kulturi namreč običajno otroke učijo, da naj se postavijo zase ali pa otroku naročijo naj udari nazaj, če nekdo udari njega itd. Carlson in Miller (1988) sta tako ugotovila, da je v zahodnih kulturah protinapad prevladujoč odziv na napad. Na drugi strani pa v mnogih drugih kulturah obstajajo norme, ki pravijo, da se je bolje izogniti nasilju oz. da je bolje ignorirati agresivne izzive, žaljivke, napade. Raziskovalci so tako potrdili, da starši, ki spodbujajo, odobravajo in nagrajujejo nasilno vedenje, vzgojijo otroke, ki kažejo svojo agresivno naravo v večji meri kot tisti otroci, katerih starši niso spodbujali agresivnega vedenja. Tako je tudi jasno, da je v družbah, ki spodbujajo in nagrajujejo nasilna dejanja, stopnja nasilja veliko višja (Moghaddam, Taylor, Wright, 1993: 124).

Naj v tem okviru omenim še primer dveh evropskih držav. Raziskovalci so primerjali Poljsko (Fraczek, 1985) in Finsko (Lagerspetz in Westman, 1980) ter ugotovil, da sta si državi podobni glede agresivnih dejanj, ki se dogajajo v državi in glede opravičevanja nasilniških dejanj, ki jih smatrajo kot sprejemljiva. Vendar pa obstajajo med državama tudi razlike, saj so raziskovalci odkrili, da na Poljskem obravnavajo več nasilnih dejanj za sprejemljiva in opravičljiva kot pa na Finskem. Kljub temu, da je v tej raziskavi šlo za medkulturno

primerjavo dveh evropskih držav, pa so raziskovalci še enkrat potrdili, da kulturne razlike in odnos do nasilja pomembno vplivajo na stopnjo nasilja v različnih družbah oz. kulturah.

Naj še omenim, da so medkulturne raziskave nasilja potrdile, da so moški bolj agresivni kot ženske in da so za njih v večji meri značilna nasilna dejanja. Ta trditev je ena najpogostejših, največkrat zabeleženih in ena najbolj obstojnih ugotovitev v okviru medkulturnih raziskav. Medkulturne študije torej kažejo na razliko med spoloma glede nasilnega vedenja, Marshal Segall (1988) pa je dejal, da je skorajda nemogoče najti družbo v kateri so mlada dekleta bolj agresivna kot fantje (v Moghaddam, Taylor, Wright, 1993: 127). Raziskovalci so nadalje ugotavljali, zakaj prihaja do teh razlik med spoloma. Nekateri so zagovarjali biološke vzroke, Marshall Segall pa je predlagal biološko-kulturni interakcijski model, ki vključuje tako biološke razlike med spoloma kot tudi kulturne mehanizme, ki naj bi proizvajali spolne razlike glede nasilnega vedenja. Eden od pomembnih kulturnih mehanizmov je ta, da v mnogih kulturah fante namenoma učijo in vzpodbujajo, da se vedejo agresivno, dekleta pa običajno vzgajajo kot miroljubna in neagresivna (Moghaddam, Taylor, Wright: 1993: 128).

8.1. SLOVENIJA IN NASILJE

Odnos družbe do nasilja je eden izmed ključnih dejavnikov, ki vplivajo na razširjenost nasilja v družbi. Poleg tega dejavnika pa nikakor ne smemo zanemariti stanja, v katerem se, v nekem časovnem obdobju, določena družba nahaja. Demokracija pomeni, preprosto povedano, možnost izražanja samega sebe, svojih prepričanj in življenjskega nazora. Moramo pa se zavedati, da je takšna svoboda dopustna do tiste mere, dokler svoboda nekoga ne posega v (ali celo omejuje) svobodo drugega oz. drugih posameznikov.

V Sloveniji se je v zadnjem desetletju pojavilo veliko vprašanj, kot so npr. odnos do ilegalnih emigrantov, ustanavljanje komun za zdravljenje odvisnikov od drog, izgradnja džamije v Sloveniji, vprašanje izbrisanih, odnos do Romov, ureditev homoseksualnih partnerskih zvez, itd. Vsi ti primeri so pokazali, skrb vzbujajočo, naraščanje nestrpnosti, ksenofobije in homofobije v Sloveniji. Tako se v nadaljevanju postavlja vprašanje: Ali je sicer stereotipno »mevžasti« Slovenec (stereotip, ki je veljal zlasti v Jugoslaviji) resnično tako nedolžen, ko gre za nasilje? (Bučar-Ručman, 2004: 17).

V Sloveniji se, kakor tudi v vseh drugih državah, soočamo s pojavom nasilja mladih. Poznamo več oblik mladinskega nasilja, in sicer poznamo nasilje v šolah, nasilje na športnih prireditvah, ulično nasilje itd. V tabeli št.1 so prikazani podatki po skupinah kaznivih dejanj, ki so jih storile mladoletne osebe in ki sta jim bila izrečena vzgojni ukrep ali kazen. Na tem mestu naj omenim, da se za mladoletnega storilca, v Sloveniji, smatra osebo, ki je ob storitvi kaznivega dejanja že dopolnila 14, ne pa še 18 let. Podatki kažejo, da je število kaznivih dejanj mladoletnih oseb, od leta 1990 do leta 2004, upadlo. Če pogledamo podatke po posameznih oblikah kaznivih dejanj, vidimo, da se je število nekaterih kaznivih dejanj precej povečalo, in sicer kazniva dejanja zoper življenje in telo, zoper človekove pravice in svoboščine ter zoper človekovo zdravje. Pri nekaterih oblikah kaznivih dejanj je stanje bolj ali manj nespremenjeno, zmanjšala pa so se kazniva dejanja zoper pravosodje, zoper pravni promet in zoper varnost javnega prometa. Omenim naj še, da pravo število kaznivih dejanj mladoletnih oseb ostaja prikrito oz. so podatki v tabeli nepopolni, saj mnogi mladoletni storilci niso kazensko ovađeni, veliko kaznivih dejanj se ne prijavi pristojnim organom itd. Kljub temu lahko rečemo, da se je v Sloveniji potrebno soočiti s pojavom mladinskega kriminala, saj nekatere oblike kaznivih dejanj kažejo na to, da v Sloveniji počasi narašča mladinsko nasilje. S to vrsto nasilja se moramo pravočasno soočiti in ukrepati, da v prihodnjih letih število kaznivih dejanj ne bo več naraščalo (Statistični letopis, 2004).

Tabela št.1 : Mladoletne osebe, ki sta jim bila izrečena vzgojni ukrep ali kazen, po skupinah kaznivih dejanj

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
SKUPAJ	997	499	591	571	729	568	615
Zoper življenje in telo	16	29	40	47	49	40	58
Zoper človekove pravice in svoboščine	8	6	22	34	29	20	17
Zoper spolno nedotakljivost	4	3	10	4	8	6	8
Zoper človekovo zdravje	4	2	27	38	74	58	60
Zoper premoženje	895	404	445	403	503	400	420
Zoper pravni promet	17	16	3	4	2	4	5
Zoper pravosodje	3	9	4	3	10	5	3
Zoper javni red in mir	7	4	13	12	16	14	20
Zoper splošno varnost ljudi in premoženja	7	6	4	6	7	4	7
Zoper varnost javnega prometa	32	16	9	8	13	11	6
Druga kazniva dejanja	4	4	14	12	18	6	11

VIR: Statistični urad Republike Slovenije

http://www.stat.si/letopis/index_vsebina.asp?leto=2005&jezik=sj [16.6.2006]

Tudi ko govorimo o družinskem nasilju, lahko rečemo, da v Sloveniji narašča tako nasilje nad partnerjem (predvsem nasilje moških nad ženskami), nasilje nad otroki in pa tudi nasilje otrok nad starši. Omeniti je potrebno, da v Sloveniji še vedno prevladuje miselnost, da je družinsko nasilje stvar vsakega posameznika, da se v družino nima nihče pravice vmešati in da je to, kar se dogaja za štirimi stenami stvar zasebnega. Vendar pa je potrebno to miselnost spremeniti in vedno znova poudarjati, da nasilje v družini nikakor ni zasebna zadeva, marveč kaznivo dejanje, ki je izredno razširjeno in ima tudi zelo hude posledice.

Domačih raziskav o nasilju v družini ni veliko, medtem ko je v svetu tovrstnih raziskav več. Po nekaterih ocenah je skoraj tretjina slovenskih žensk podvržena fizični in/ali seksualni zlorabi, ki jo izvajajo njihovi možje oziroma partnerji. V skoraj 50 odstotkih vseh zakonov pride do ene ali več epizod družinskega nasilja. V 20 odstotkih vseh zakonov je nasilje nenehno navzoče. Med vsemi žrtvami domačega nasilja je več kot 90 odstotkov žensk. V primerih domačega nasilja so ženske tudi veliko pogosteje huje poškodovane. Več kot tretjino žensk, ki jih na urgenci obravnavajo zaradi nasilnih poškodb, je poškodoval mož ali partner. Moške žrtve nasilja večinoma poškodujejo tuje osebe in ne oseba, ki bi jo poznali. Ženske žrtve nasilja pa, nasprotno, večinoma poškodujejo intimni partnerji in ne tujci. Več kot polovica moških, ki zlorablajo ženske, zlorablja tudi otroke. (Priročnik Društva SOS telefon, 2000). Vsi ti podatki vzbujajo zaskrbljenost, enako kot pri mladinskem nasilju pa moramo poudariti, da ostaja prikritih tudi veliko podatkov o družinskem nasilju. V večini primerov se namreč dogaja to, da ženska, ki doživlja nasilje v partnerskem odnosu molči, krivi sebe ali pa celo poskuša spremeniti nasilnega partnerja (kar je v večini primerov nemogoče).

Vzroke za prej naštete oblike družinskega nasilja, pripisujejo nekateri strokovnjaki predvsem slabim socialnim razmeram (nezaposlenost, revščina), nekateri dajejo poudarek zlorabi drog in alkoholizmu. Večina strokovnjakov pa poudarja, da se nasilje v družini lahko zgodi komurkoli. Ljudje, ki živijo z nasilnim partnerjem in so žrtve nasilja v družini, pripadajo različnim družbenim skupinam; nasilje v družini prizadene ljudi, ne glede na njihovo gmotno stanje, izobrazbo, starost ali življenjski slog (Bučar-Ručman, 2004: 48).

Ko govorim o nasilju, moram omeniti, da je za Slovence značilno tudi nasilje nad samim seboj oz. avtodestruktivno vedenje. V tem okviru mislimo predvsem na samomor. Samomor je način izražanja neke napetosti s škodovanjem samemu sebi. Vzrokov za samomor je vedno

več: od nezaposlenosti, slabega finančnega stanja, bolezni, do težav v družini, nerazumevanja. Za Slovence je značilno, da težko govorijo o sebi, probleme običajno zadržijo zase, torej težko izrazijo agresivnost na konstruktiven način. Slovenija se lahko pohvali z nič kaj laskavim primatom; po številu samomorov med starostniki, starejšimi od 65 let, je namreč prva na svetu, po številu samomorov med ženskami se uvršča na tretje mesto, po splošni stopnji umrljivosti na deveto mesto. Kar 75 odstotkov samomorilcev se odloči za smrt z obešanjem, kar je posebnost držav vzhodne Evrope. Statistika še pravi, da je samomorov več med moškimi, pogosto pa so povezani z alkoholom, impulzivnostjo in agresivnostjo posameznika. Obup in občutek nepripadnosti sta najpogostejša razloga, da se posameznik odloči za samomor (Bučar-Ručman, 2004: 67).

Naj še dodam, da bo potrebno v Sloveniji (in tudi v drugih državah) za izboljšanje stanja glede nasilja, najprej spremeniti miselnost ljudi oziroma vsakega posameznika posebej. Šele nato se bo situacija lahko spremenila na boljše. Pozornost pa je seveda potrebno usmeriti tudi na druge dejavnike, in sicer družino, šolo, vrstnike, medije, saj lahko pomembno vplivajo na pojav nasilja oz. nenasilja.

9. ZAKLJUČEK

Danes postaja nasilje vse pogostejše sredstvo za reševanje sporov in problemov. Nasilje je bilo vedno prisotno okoli nas in med nami, obstaja pa dejstvo, da danes pretežno fizično nasilje zamenjujejo druge, subtilnejše oblike nasilja med ljudmi.

Enoznačna in vseobsegajoča opredelitev nasilja ne obstaja. To pa je posledica različnih družbenih, socialnih in kulturnih kontekstov in se zato lahko spreminja skozi čas in prostor. Nasilje lahko v grobem razdelimo v tri različne vrste: fizično, spolno in psihološko nasilje. Vendar pa je kategorizacija oblik nasilja skoraj nemogoča, saj ima vsaka od prej navedenih oblik še številne variacije. V svojem diplomskem delu sem poudarila, da moramo biti pozorni na različne oblike nasilja, tudi tiste, ki so lahko manj pogoste ali pa so dostikrat prikrite.

Odklonsko vedenje žensk ni bilo nikoli deležno tolikšne pozornosti kot odklonsko vedenje moških. Začetke proučevanja nasilnih žensk predstavljajo klasične biološke/fiziološke teorije odklonskosti. Te teorije so se v veliki meri opirale na dognanja C. Lombrosa. Lombroso je bil eden prvih avtorjev, ki je povezal odklonsko vedenje s človekovo biologijo. Vzroke za odklonsko vedenje moških in žensk je iskal v bioloških posebnostih posameznikov. Biološke teorije odklonskosti so postavile ženske v podrejen položaj, razloge za njihovo odklonsko vedenje pa so videle v odstopanju žensk od njihove tradicionalne vloge. Tudi psihološke teorije odklonskosti so do določene mere podobne biološkim, saj pojmujejo odklonsko osebo kot različno od prebivalstva kot celote. Vendar pa psihološke teorije za razliko od bioloških, pojmujejo »bolezen« odklonske osebe in njeno »nenormalnost« duhovno in ne telesno.

Velik korak naprej predstavlja razvoj socioloških teorij odklonskosti. V okviru teh teorij sem opisala dezorganizacijsko teorijo, teorijo diferencialnih asociacij in teorijo etiketiranja. Vse te teorije so namreč obravnavale spol in spolne vloge kot pomembno kategorijo za pojasnjevanje odklonskega vedenja, osredinile pa so se tudi na družbene in kulturne dejavnike, na katere moramo biti pri pojasnjevanju odklonskosti prav tako pozorni.

V nadaljevanju sem se posvetila obravnavi nasilnih moških. Ker je tema zelo obširna, sem izbrala samo nekatere najbolj relevantne podatke in literaturo za moje diplomsko delo. Posvetila sem se zgodovinskemu pregledu nasilja nad ženskami; zgodovina nasilja je namreč

dolga, nasilje kot družbeno prepoznani problem pa do sredine 60. let 20. stoletja ni obstajalo. Velik korak k ozaveščanju javnosti o problematiki nasilja predstavlja razvoj ženskega gibanja. Iz tega gibanja so se namreč razvile številne teorije, ki so pojasnjevale nasilje nad ženskami. V tem okviru sem posebej izpostavila feministično teorijo in teorijo radikalnih feministk. Ti dve teoriji sta opozarjali na manifestacijo moške moči, raziskovali sta tudi, v kolikšni meri nasilje moških in njihova moč omejuje ženske pri njihovem vedenju. Feministke so razpravljale tudi o izkoriščanju žensk in o patriarhalnih odnosih moči. Kot eno izmed pomembnejših teorij sem izpostavila teorijo patriarhata, ki jo je razvila Sylvia Walby. Walbyeva je opozorila, da mora biti koncept patriarhata v središču feminističnega razumevanja družbe, trdila pa je tudi, da obstaja šest patriarhalnih struktur (plačano delo, patriarhalni odnosi v gospodinjstvu, patriarhalna kultura, spolnost, moško nasilje nad ženskami in država), ki omejujejo ženske in pomagajo ohranjati moško prevlado.

Ko govorimo o nasilnih ženskah moramo omeniti, da so se pričele bolj kompleksne analize tega pojava pojavljati šele v zadnjih dveh desetletjih, ko je vpletenost žensk v kriminal in kazniva dejanja zelo narasla. Pri obravnavi nasilnih žensk sem najprej opisala nekaj posebnosti ženske odklonskosti, nato pa sem se osredinila na odklonskost žensk v smislu družbenega vprašanja oz. problema. Bistven poudarek je, da je potrebno odklonsko vedenje žensk pojasnjevati večvzročnostno oz. z več dejavniki, kar pomeni, da moramo pri pojasnjevanju odklonskosti, poleg bioloških in psiholoških dejavnikov upoštevati tudi družbene, zgodovinske, ekonomske ter druge dejavnike. Ko govorimo o odklonskem vedenju žensk pa ne moremo mimo kaznivih dejanj, ki jih ženske izvršujejo znotraj družine. Omenila sem zlorabljanje, trpinčenje in zanemarjanje otrok, detomore, izpostavila pa sem tudi nasilje žensk nad moškimi. Taka vrsta nasilja je sicer znana, vendar po mnenju javnosti zelo redka. Glede nasilja žensk nad moškimi se je oblikoval tudi nov termin »sindrom (pre)tepenega moža«. Lahko pa rečemo, da je nasilje nad moškimi očitno še globlje zastrto s skrivnostmi, kakor nasilje nad ženskami in otroki.

V povezavi z nasilnimi ženskami sem opisala tudi sodobne teoretične poglede na odklonsko vedenje žensk. Teorija maskulinizacije in teorija priložnosti/možnosti pripisujeta vzroke za porast odklonskega vedenja žensk dvema dejavnikoma, in sicer emancipaciji žensk in feminizmu. Teorija ekonomske marginalnosti vsebuje predpostavke, da se socialno stanje žensk, kljub večji prisotnosti na trgu delovne sile, ni bistveno izboljšalo. Brezposelnost, slabo plačano delo, nizke socialne podpore so tisti dejavniki, ki po tej teoriji vodijo ženske k iskanju

koristi s pomočjo kriminalne aktivnosti oz. odklonskih ravnanj. Teorija kavalirstva pa pravi, da ženske tudi pravosodni sistem obravnava »blažje« oz. pokroviteljsko ter da se ženskam tudi na področju kriminalitete ne priznavajo sposobnosti.

Tako kot prej omenjene teorije tudi teorija družbene kontrole pojasnjuje, zakaj večina žensk ne prekrši kazenskopравnih norm. Po tej teoriji proces socializacije v žensko vlogo omejuje ženskam možnosti za odklonsko vedenje. Zaradi večje izpostavljenosti kontrolnim procesom v javni in zasebni sferi so ženske bolj konformne in zato manj kriminalne od moških.

V povezavi s teorijo družbene kontrole, po kateri naj bi bile ženske določene tako s spolom kot tudi z razredno pripadnostjo, sem se v nadaljevanju osredinila na povezavo med družbenim razredom in odklonskim vedenjem. Opisala sem teorijo nadzora, ki poskuša povezati prepad med teorijami, ki vidijo spol kot nepomemben v primerjavi z razredom, in tistimi, ki zanemarjajo razred in poudarjajo razliko med položajem moških in žensk v družbi. Teorijo nadzora je razvila Pat Carlen, ki je govorila o »razrednem dogovoru« in »dogovoru med spoloma«. Razredni dogovor ponuja materialne nagrade, dogovor med spoloma pa ponuja psihološke in materialne nagrade. Kadar te nagrade niso na voljo oziroma kadar ženske niso prepričane, da so te nagrade realne ali pa vredne žrtvovanja, dogovor propade in kriminaliteta postane možnost.

V sklepnem delu diplomske naloge sem opisala še povezavo med nacionalno pripadnostjo, kulturo in nasiljem. Bistven poudarek je na tem, da lahko vsaka država s svojo politiko vpliva na razvoj različnih vrednot in norm, ki bodo posameznike spodbujale k neagresivnemu vedenju (k altruizmu, empatiji, sočustvovanju) ali pa k agresivnemu oz. nasilnemu vedenju. Opisala sem kulturo ZDA, ki naj bi spodbujala razvoj agresivnega vedenja ter kulturo Japonske, ki spodbuja razvoj neagresivnosti. Osredinila sem se tudi na pojav nasilja v Sloveniji. Poudarila sem naraščanje nasilja mladih, saj podatki kažejo, da v Sloveniji naraščajo nekatere oblike nasilja (npr. nasilje v šoli, nasilje med vrstniki itd.). V Sloveniji pa se soočamo tudi s pojavom družinskega nasilja. Iz podatkov je razvidno, da narašča predvsem nasilje moških nad ženskami, po nekaterih ocenah pa je skoraj tretjina slovenskih žensk podvržena fizični in/ali seksualni zlorabi, ki jo izvajajo njihovi možje oziroma partnerji. V Sloveniji pa se soočamo tudi s pojavom nasilja nad samim seboj. V tem okviru govorimo o samomorih, po številu katerih se Slovenija uvršča na sam evropski vrh. Podatki so pokazali, da se moramo v Sloveniji intenzivno posvetiti problemu nasilja in poiskati ustrezne rešitve.

Za zaključek bi še dodala, da je večina raziskav o nasilju potrdila, da so moški bolj agresivni kot ženske oz., da so za moške v večji meri značilna nasilna dejanja. Raziskave so tudi poudarjale, da moramo pri proučevanju nasilja upoštevati vse dejavnike, tako biološke, psihološke, kot tudi družbene, kulturne, ekonomske itd. Vendar pa danes še vedno, v večini primerov, fante vzpodbujajo, da se vedejo agresivno, dekleta pa običajno vzgajajo kot neagresivna. Na koncu bi dodala, da se moramo zavedati, da odklonsko vedenje, tako moških kot tudi žensk obstaja in da je to problem, s katerim se moramo soočiti. Potrebno bi bilo najti ustrezne rešitve, ki bi pripomogle k zmanjšanju nasilnega vedenja. Najprej bi po mojem mnenju morali pričeti pri nas samih, pri našem osebni mišljenju in ravnanju. Ozavestiti pa je potrebno vse ljudi nasploh, da morajo biti moškim in ženskam zagotovljene enake pravice ter da je potrebno preseči stereotipne predstave o spolnih vlogah, poleg tega pa tudi mnoge druge predsodke, predvsem tiste, ki se nanašajo na ženski spol.

LITERATURA

- Abbott, Pamela in Wallace, Claire (1990): An introduction to sociology. Feminist perspectives. London: Routledge.
- Adler, Freda (1975): Sisters in Crime. USA: McGraw – Hill Book Company.
- Archer, John (1994): Male violence. London: Routledge.
- Bandura, Albert (1973): Aggression : A social learning analysis. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Bandura, Albert (1977): Social learning theory. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Bavcon, Ljubo (1995): Kazenski zakonik Republike Slovenije. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Ben-David, S. (1993): The two facets of female violence: The public and the domestic domains. Journal of family violence, 1993/4, str. 345-359.
- Berkowitz, Leonard (1993): Aggression: Its Causes, Consequences and Control. Philadelphia: Temple University Press.
- Božac Deležan, Lorena (1999): Ko je najnevarnejša institucija zakon, najnevarnejši prostor dom, najnevarnejša oseba partner. V: Kozmik, Vera, Dobnikar, Mojca (ur.): Dosje: Nasilje nad ženskami. Urad vlade Republike Slovenije za žensko politiko, Ljubljana.
- Bučar-Ručman, Aleš (2004): Nasilje in mladi. Novo mesto: Klub mladinski kulturni center.
Dostopno preko: <http://www.mss.si/docs/Nasilje%20in%20mladi.pdf> [15.6.2006]

- Cajner, I. (1993): Osobne i sociodemografske karakteristike počiniteljica čedomorstva. Kriminologija i socialna integracija, 1993/1, str. 75-89.
- Chesney-Lind, Meda (1997): The Female Offender. Girls, Women, and Crime. Sage Publications.
- Denno, W., Deborah (1994): »Gender, Crime, and the Criminal Law Defenses«. The Journal of Criminal Law&Criminology, 85, 1, str. 80-180.
- Dobnikar, Mojca (1985): Osebno je politično. V: M. Maruško (ur.): O ženski in ženskem gibanju. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.
- Dobnikar, Mojca (1996): SOS telefon za ženske in otroke žrtve nasilja. V: Bogovič, Lenca, Skušek, Zoja (ur.): SPOL: Ž.IŠH – Institutum Studiorum Humanitatis: KUD France Prešeren, Ljubljana, str. 99-103.
- Edleson, Jeffrey L. (1998): Fact&Fantasy: Violent Women: Social Service Agencies Have a Responsibility to Know the Difference.
Dostopno preko:<http://www.mincava.umn.edu/documents/factfantasy/factfantasy.html>
[23.9.2004]
- Filipčič, Katja (2002). Nasilje v družini. Ljubljana: Bonex.
- Freud, Sigmund (1921): Massenpsychologir und Ich-Analyse. Wien, Leipzig, Zürich: Internationaler psychoanalytischer Verlag G. M. B. H..
- Gergen, Kenneth in Gergen Mary (1986): Social psychology. Springer, New York, Berlin.
- Hamlett, N.(1998): Women Who Abuse in Intimate Relationships. Minneapolis, MN: Domestic Abuse Project.
Dostopno preko:<http://www.mincava.umn.edu/documents/factfantasy/factfantasy.html>
[23.9.2004]

- Haralambos, Michael in Holborn, Martin (1999). Sociologija. Teme in pogledi. Ljubljana: DZS.
- Heidensohn, Frances (1996): Women and Crime. Mac Millian Press LTD Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 2XS and London.
- Jogan, Maca (1990): Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Kanduč, Zoran (2003): Onkraj zločina in kazni. Ljubljana: Študentska založba.
- Kaufman, K., Wallace, A., Johnson, C., Reeder, M. (1995): Comparing female and male perpetrators' modus operandi. Journal of interpersonal violence, 1995/3, str. 322-333.
- Kelly, Liz (1996): Spolno nasilje in feministična teorija. V: D. Zaviršek (ur.): Spolno nasilje: feministične raziskave za socialno delo. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Kolman, A. in Wasserman, C. (1991): Theft groups for women: A cry for help, Federal probation, 1991/1, str. 48-54.
- Lorenz, Konrad (1963): Das sogenannte Böse. Borotha-Schloeler, Dunaj.
- Lorenz, Konrad (1970): O agresivnosti. Beograd: »Vuk Karadžič«.
- Mackie, M., Diane in Smith, R., Eliot (2000): Social psychology. Psychology Press. A member of the Taylor&Francis Group.
- Moghaddam, M., Fathali, Taylor, M., Donald, Wright, C., Stephen (1993): Social psychology in cross-cultural perspective. W.H. Freeman and Company, New York.

- Mršević, Zorica (1993): »Sodobni pozitivizem in kriminaliteta žensk«. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 44, 2, str. 121-128.
- Mummenday, A. (1996): Aggressive behaviour. V: Hewstone, M., Stroebe, W., Stephenson G. (ur.). Introduction to social psychology : A European perspective. Oxford, Cambridge : Blackwell.
- Musek, Janek (1997): PSIHOLOGIJA. Človek in družbeno okolje. EDUCY: Ljubljana.
- Nikolić-Ristanović, Vesna (1989): Žene kao žrtve kriminaliteta. Beograd: Naučna knjiga.
- Nikolić-Ristanović, Vesna in Mrvić, Nataša. (1990): Društvena kontrola i kriminalitet žena. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Beograd, 1990.
- Nikolić-Ristanović, Vesna (1991): »Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk«. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 42, 1, str. 16-26.
- Pavlović, Zoran (1990): »Nasilje nad ženskami : zlasti v družini – sklepi seminarja«. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Pečar, Janez (1981): Kriminalnost žensk in družbeno nadzorstvo. Anthropos, 1981/2-3, str. 43-55.
- Pečar, Janez (1982): Nekaj posebnosti (današnje) ženske odklonskosti (kriminalitete), Teorija in praksa, 1982/1, Ljubljana, str. 110-123.
- Priročnik za usposabljanje prostovoljk (interna publikacija), Društvo SOS telefon. Ljubljana: 2000.
- Simon, J., Rita in Landis, Jean (1991): The Crimes Women Commit, The Punishments They Receive. Canada: Lexington Books.

- Smart, Carol (1977): Women, Crime and criminology. London: Routledge&Kegan Paul.
- (2004) Statistični letopis 2004. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
Dostopno preko: http://www.stat.si/letopis/index_vsebina.asp?leto=2005&jezik=si
[16.6.2006]
- Ule Nastran, Mirjana (2000). Temelji socialne psihologije. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Weiler, Jeanne (1999): Girls and Violence. ERIC Digest Number 143. ERIC Clearinghouse on Urban Education New York NY.
Dostopno preko: <http://www.ericfacility.net/ericdigests/ed430069.html> [23.9.2004]
- Zaviršek, Darja (1993): »Nasilje kot del intimnosti, spolne zlorabe otrok in posilstva: Kaj pa socialno delo?« Socialno delo, 32, 5-6, str. 41-70.
- Zaviršek, Darja (1994): Ženske in duševno zdravje: O novih kulturah skrbi. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.